

SUSRET EVROPSKIH PISACA POVODOM
20-GODIŠNJICE OSLOBOĐENJA BEOGRADA

ČOVEK PEVA POSLE RATA

Engas VILSON

Obaveza je ne ubijati reči

ČOVEK peva posle rata... Mislim da, kao obično, za Engleze moram da kažem da smo mi bili pomalo neusaglašeni sa drugima; gotovo uvek je to tako. Ali ja znam da smo posle rata pevali. Ja sam imao sam već trideset pet godina i napisao sam svoje prve reči. A razlog zašto sam napisao te reči bilo je osećanje da treba da izrazim svoj osećaj da u svetu ponovo imamo ljudsku raznovrsnost; različiti ljudi, pojedinci, ponovo su mogli biti ono što su. Istina je da je ovaj osećaj oslobođenja, ovaj osećaj da je svet obnovljen bio, razume se, lažan. Osećali smo da smo se oslobodili nečega što je skršilo raznovrsnost i život. Mi ćemo to opet osetiti mnogo puta; to se dešava često u ljudskoj istoriji, i ovo nije bio poslednji put. Ali mi smo pevali, a mada nismo pevali možda na isti način kao ostali evropski narodi, to nam je bilo važno. Razlog zašto nismo pevali na isti način, pretpostavljam, jeste verovatno što sam ja jedini među vama koji nikad nije znao šta znači biti u okupiranoj zemlji. Mislim da ovo Englezima daje izvestan osećaj nevinosti, i ja uopšte nisam siguran da u ovom svetu možemo dopustiti da budemo nevin. Dakle, ja ovo ne smatram za vrlinu. Ali u tome i jeste razlika.

Ipak, mi smo pevali. Želeli smo da objavimo da je čovek još jednom različit, još jednom pojedinac.

Kome smo želeli ovo da kažemo? Juče je neko sasvim tačno rekao: „Jeste, čovek peva, ali kome on peva? Kome ili za koga mi pišemo?“ Ja mislim da mi pišemo za milione pojedinih ljudi i žena, od kojih je svaki sam i različit, mada je prividno sličan drugima; svaki sa različitim osećanjem života, svaki sa različitim željom da bude živ. I mi pišemo da bismo pokušali da im pružimo osećaj da život može biti tragičan, ponekad komičan (ne vrlo često), može biti mešovita tragičnog i komičnog, ali ima neku vrstu forme, ima neku vrstu smisla. Mi to možemo činiti, jer mi pisci imamo jedan specijalan dar. Ja lično ne verujem da je nužno da pisci budu intelektualci; mislim da neki veoma dobri pisci nisu bili veoma dobri intelektualci. Ali mi imamo snažnu intuiciju, snažan osećaj života oko nas. Bolje čujemo nego drugi ljudi, i bolje vidimo nego drugi ljudi. I sa tom vizijom i sa onim što čujemo moramo pokušati, i pokušavamo, da u svojim delima pružimo drugim ljudima, običnim ljudima i ženama, u jednom kompleksnom, teškom svetu, osećaj da postoji neka vrsta sklada u njihovim životima. Ako je to cilj naše komunikacije, mislim da smo veoma privilegovani i da, takođe, imamo veliki broj obaveza. Imamo obavezu da ne pokušavamo da namećemo u svojim delima oblike ili dogme ili moralnosti koji će na vrhuncu života razoriti ono što je živo interesom za formu ili dogmu. Mi moramo da komuniciramo život kao takav.

Možda sada kad smo se mnogo udaljili od 1944. godine, od trenutka kad smo shvatili ovu novu vitalnost,

PRILIKOM MEĐUNARODNOG SASTANKA PISACA U BEOGRADU, NA KOJEM JE TEMA RAZGOVORA BILA „ČOVEK PEVA POSLE RATA“, U DISKUSIJI SU SUDELOVALI SLEDEĆI PISCI: ŽAN KUKULAS, ENGAS VILSON, BORIS SLUCKI, JON BRAD, KAREL JONKER, KAZIMJEZ BRANDIS, FRANTIŠEK HRUBIN I JURIJ BREZAN. OD NAŠIH PISACA GOVORILI SU DRAGAN M. JEREMIĆ, OSKAR DAVICO, DUŠAN MATIĆ, PREDRAG PALAVESTRA, VOJISLAV ČOLANOVIC, MLADEN OLJACA I IVAN V. LALIC. U DANASNJEM BROJU OBJAVLJUJEMO U CELINI IZLAGANJE ENGASA VILSONA I ODLOMKE IZ TEKSTOVA DRAGANA M. JEREMIĆA I MLADENA OLJACA.

Dragan M. JEREMIĆ

Zbližavanje i sjedinjavanje ljudi

KAD GOVORIMO o stanju savremene književnosti u svetu i njenoj ulozi u uslovima razvoja savremenog društva, ne možemo a da, uprkos ponosu na njene velike uspehe, ne izrazimo i izvesno nezadovoljstvo zbog toga što jedan deo savremenih pisaca ne zauzima stavove koji bi književnosti davali ne samo više ugleda, nego i više snage u određivanju osnovnih koordinata u kretanju našeg vremena. Jedan deo književnosti ostaje van angažovanja, a drugi se prividno angažuje, naime angažuje se više po izvesnoj spoljašnjoj prinudi nego iz unutrašnje, lične, strasne potrebe za zauzimanjem maksimalno humanog stava. Taj maksimalno humani stav jeste, u stvari, maksimalno zblizavanje ljudi raznih podneblja, rasa, shvatanja na planu jedne sveopšte ljudske kulture, angažovane za najveće dobro najvećeg broja ljudi.

Možda će neke ove ovaj stav izgledati pasivistički, ali ne treba zaboraviti da je Antoan de Sent-Egziperi, pisac koji je poginuo u borbi protiv fašizma, rekao u svom romanu „Zemlja i ljudi“: „Veličina jednog poziva jeste, možda, u prvom redu u sjedinjavanju ljudi“. Poziv književnika je jedan od najvećih poziva jer je jedan od onih poziva koji najviše mogu da učine za ovo sjedinjavanje. Treba se po svaku cenu boriti protiv svega onoga što smeta tom sjedinjavanju ljudi, bilo da je to razlika u pravima, materijalnim dobrima ili neka druga razlika, jer svaka razlika kopa nepremostive prevale među ljudima. Mislim da je jedina od osnovnih karakteristika savremene jugoslovenske književnosti odlučno odbijanje da se prihvati sve što je strano idealu zblizavanja i sjedinjavanja ljudi radi što uspešnijeg rešavanja opštih zadataka čovečanstva. Dobrim delom inspirisana ratom i revolucijom, ona je istovremeno i borbena i humanistička, i strasno

avencionalne romane u Engleskoj, popularne bestselere, mnoge socrealističke romane, da osnovno svojstvo ove vrste ekstremnih knjiga svih vrsta jeste da su one dosadne. A cena koju plaćate za ubijanje života u ljudskim bićima kad pišete roman i dramu jeste da stvarate neku vrstu dosade. Mrtve plodove možete poznati pomoću činjenice što su mrtvi i bezukusni; što su dosadni.

Možete reći: „Dobro, ovo se tiče romansijera i dramskih pisaca, koji stvaraju ličnosti, koji slikaju ljude. Oni ovako mogu izneveriti svoju obavezu unštavljajući život. A pesnici? Oni ne stvaraju individue“.

Ja mislim da je njihova dužnost čak ozbiljnija i važnija. Apsolutna obaveza je ne ubijati reči. Dramski pisci i romansijeri mogu ubijati ljude stvarajući mrtvace, stvarajući ljude potčinjene formama i dogmama, ali pesnici mogu ubiti život upotrebljavajući mrtve reči, klišeje, reči koje se neprestano koriste, fraze koje lako padaju na pamet, zamorno pisanje, pisanje koje je duhovito, koje je ponekad novo, ali samo duhovito, nije povezano sa životom; to je verbalni trik. Metafore, stalna upotreba metafora i udaljavanje od prave realnosti; korišćenje fraza koje zvuče lepo da bi se opisale ružne stvari; korišćenje fraza koje su komične, lake ili frivolne da bi se opisale stvari koje su plemenite — sve su to načini na koje pesnik može izneveriti svoju obavezu prema rečima. Ponekad, kad čitam ovakve pisce ili slušam kako nam govore, osećam da se oni u stvari ne kvare; možda su samo umorni. Oni govore reči, slike, metafore, fraze, klišeje, nove trikove, itd. Sipaju ih kao neku vrstu droge kojom treba da primire svoje zebnje i očajanja. Ali čineći to oni ponekad greše, zato što prenose ovu drogu na ljude koji ih čitaju, putem reči koja je teška za obične ljude, pomoću koje je veoma teško razumeti zašto su oni ovdje ili šta rade. Oni im daju droge, droge da ih uspaavaju. I umesto da im dadnu bilo tragičnu ili ponekad herojsku viziju života, da im dadnu neki razlog zbog kojeg žive i umiru, oni zaglupljuju ljude vodeći ih u neku vrstu mlitavog sna, polusna, koji je kraj, koji gegucka, tužno i neplemenito, u poslednji san svega, u smrt.

Završio bih kazavši da mi se čini da mi pisci, moramo pevati i moramo govoriti drugim ljudskim bićima. I kad činimo tako, ne smemo to činiti kad smo nezainteresovani, kad nam je dosadno, kad smo umorni, kad ponavljamo fraze ili pokušavamo da budemo duhoviti. Moramo to činiti jedino onda kad duboko osećamo ono što govorimo, jer inače mi izneveravamo, pružajući svojim čitaocima spori tok otrovnih droga koji će ih na kraju ubiti isto tako izvesno kao što vojnici može ubijati ljude mašinskom puškom ili pilot bombom. To su naša ubilačka oružja i mi ne smemo njima da se koristimo.

ovaj novi osećaj različitosti, možda sada mnogi od nas često zaboravljaju šta nam je dužnost. Hteo bih da vam pružim primere šta sve čine dramski pisci i romansijeri danas, što meni izgleda suprotno dužnosti pisaca.

Govorio bih najpre o ljudima koji se toliko bave formom da gube osećaj ljudskih bića. U Engleskoj imamo veoma dobrog romansijera-ženu, Ajris Merdok, čije su prve knjige bile pune života, sve ličnosti koje je stvorila bile su žive; postepeno ona se sve više počela interesovati za forme. Ona tretira ljude kao da su geometrijski problemi. Njene ličnosti nisu ljudska bića nego A, B, C, D. Ovo je jedna od blasfemija koje pisac može da počini.

Evo druge. Ponekad mi se čini da ju je počinio Beket, a sigurno su je počinili mnogi njegovi sledbenici. Razume se, život je veoma često tragičan; razume se, život je veoma tužan. Ali on nije tužan zato što smo mi izopačeni. A ja mislim da je to čest slučaj u Beketovom delu, da je to čest slučaj u delu njegovih sledbenika i podražavalaca: sve što oni čine jeste da nameću svetu svoje vlastite opsivne neuroze. Oni ne slikaju svet kao stvarnu tragediju, već kao odraz svojih sopstvenih neuroza. Ovo je druga blasfemija koju možete počiniti.

Ali, na suprotnoj strani, imamo je kod tradicionalnih romansijera, imamo je kod Hemingveja u Americi kad stvara velikog američkog junaka. Imamo je u Istočnoj Evropi kod mnogih

socrealističkih romansijera. Ovo je zaslađivanje života, ideja da uzmete junaka i stvorite nekog ko će se uklopiti u vašu moralnu shemu, ko će izgledati savršen, ko će biti veći od života. Ovo je takođe neistina o ljudskim bićima, ovo je pokušaj da se ljudski život zaslađi da biste osetili da će svet biti sazdan više po vašoj želji. Ovo možete učiniti.

Moguće je ovu vrstu promašaja dužnosti i obaveza proširiti na mnogo načina. Ponekad su to činili veoma tanani pisci. U Engleskoj mislim na Džojisa i Virdžiniju Vulf. Zato što su postali toliko opčinjeni hodom ljudskog duha, oni su nam dali tok njegovih misli, ali nikad celog čoveka. Tako se čovek raspapčava, pretvara u parčiće senzacija i misli, nije ceo. I ovo je, ja mislim, nerealnost.

Ja se u mnogome ne slažem sa Rob-Grijeom u Francuskoj donekle iz istog ovog razloga. On je ojednom shvatio važnost čovekove okoline: kamenja, vode, drveća... Ali shvatajući ovo, on je sveo čoveka na nivo tih objekata. Ovo je takođe neistina o raznovrsnosti i različitosti bogatstva ljudskih bića.

Sve ovo su izneverenja dužnosti od strane pisca. To su, mislim, načini na koji romansijeri i dramski pisci potčinjavaju ljude formi, potčinjavaju ljude moralnosti, potčinjavaju ljude dogmama. Može se reći, i ja mislim da je to sasvim interesantno, ako mislimo na ove komade, ekstremne Beketove komade, romane Rob-Grijea, docnije romane Ajris Merdok, mnoge kon-

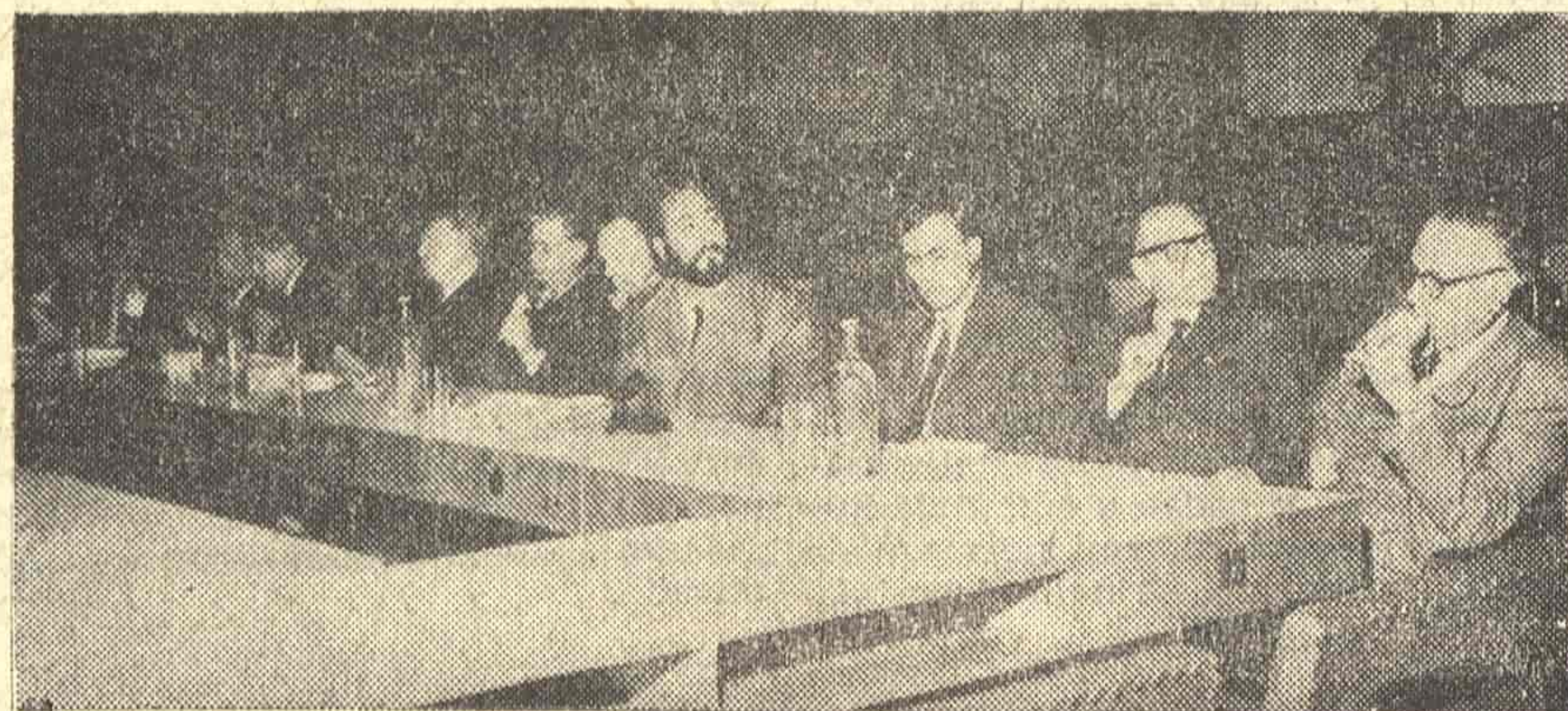
Mladen OLJACA

Spasti čoveka od njega samoga

OSTVARUJUĆI svoje zadatke — ako se uopšte može govoriti o zadacima književnosti — pisac se kreće putevima istine i stvaralačke slobode, uveren da je čovek najviša mera i vrhovni cilj svake ljudske delatnosti. Pisac nije slepi miš, pisac to ne želi da bude. On sam stvara svoj zakon, koji važi samo za njega, uveren da mu ne može pomoći nikakvo kolektivno telo, nikakva rezolucija, nikakva deklaracija. Kolektivna sredstva ne pomažu umetniku, kao što košnica, puna pčela i meda, ne može

da pomogne onoj pčeli koja leti od košnice do cveta. Taj let od košnice do cveta obavlja pčela sama. Tako i pisac sam prevlači put od kolektiva do izvora svoga dela. On sam muči svoju muku, kao što se sam rada i kao što sam umire. Nema mu spasa niotkud, sem od njega samoga.

Želeći da bude humanista, pisac je uveren da je njegov glavni zadatak da čoveka spasava od njega samoga. Mada shvata da se od poezije ne može zahtevati da utiče na preobražaj poljoprivrede, pisac gaji iluziju da njegova

LIKOVNE PRILOGE IZRADIO
SLAVOLJUB BOGOJEVIĆ

angažovana i puna razumevanja za sve što je ljudsko. U tome vidimo njenu veliku snagu i zalogu njene trajne vrednosti.

Takav karakter savremene jugoslovenske književnosti uslovljava je svakako i specifična situacija u kojoj su se nalazili jugoslovenski narodi u toku drugog svetskog rata. Za njih ovo vreme bilo je u isti mah i rat protiv stranog zavojevača i revolucija kojom su svrgavali sa vlasti dotadašnje domaće gradanske upravljače. Zbog toga u našoj književnosti ovaj rat nije dobio isključivo patriotski prizvuk i to je, mislim, omogućilo jednu mnogo širu platformu za shvatanje ljudskih motiva i zbivanja u poslednjem svetskom okršaju od one koju bi, možda, naša književnost imala da je naša ratna situacija bila kao u prvom svetskom ratu. Iz prvog svetskog rata nikla je i jedna patriotska ratna književnost pored one u kojoj se rat ogledao kao strašna mašina koja uništava i telo i dušu; rat se onda sagledavao i kao trijumf nacije i kao najužasnija situacija u koju može čovek da bude bačen, mada je stvaralačkom snagom pisaca koji su dali ovu drugu, strašnu viziju rata, jednog Miroslava Krležu ili jednog Miloša Crnjanskog, nadmašena vizija nacionalne pobeđe, data, na primer, u delu jednog Stevana Jakovljevića. U drugom svetskom ratu situacija je iz osnova bila drukčija i stoga nema nijednog dela koje bi rat tretiralo kao nacionalni trijumf. Rat koji se vodio pod našim podnebljem shvata se kao jedan deo velikog svetskog sukoba, ali isto tako i kao duboko naša, jugoslovenska revolucija, jedno preobrtanje društvenih vrednosti, nastajanje jedne nove epohe. U toj situaciji izrasla je u našoj književnosti prirodno jedna vizija rata koja prvenstveno ima humani karakter.

Sartr nobelovac

ZAN-POL SARTR, „papa egzisten- cijalizma“, počastvovan ovogodišnjim izborom Švedske akademije kao nobelovac za 1964. godinu, odbio je da primi nagradu u iznosu od 53.000 dolara. U dužoj izjavi koju je dao švedskim novinarima on je sumirao svoj književni i politički kredito. „Pisac koji zauzima političke, socijalne ili literarne položaje mora delovati jedino svojim sredstvima“, rekao je Sartr. To sredstvo, nastavio je on, jeste pisana reč. Pisac ne sme prihvatiti oficijalne nagrade jer bi na taj način snazi svoga pera pridodao uticaj institucija koje su krunisale njegovo delo nagradom. To, kazao je Sartr, ne bi bilo pošteno prema čitaocu. „Nije isto ako se potpišem Zan-Pol Sartr ili ako se potpišem Zan-Pol Sartr, nobelovac.“

Sartrovu izjavu novinarima je saopštio predstavnik njegovog švedskog izdavača. Iz istog razloga, rekao je Sartr, odbio je da primi orden Legije časti 1945. godine i nije želeo da uđe u „College de France“. „Pisac mora odbiti da sebi dozvoli da se pretvori u instituciju, čak ako se to desi u najpočasnijem obliku“, kazao je on. Obrazlažući političku osnovu svejedne odluke, Sartr je stavio Nobelovu nagradu u kontekst odnosa između Istoka i Zapada. Nagrada, kazao je on, ide samo Zapadnjacima „ili buntovnicima sa Istoka“. Za žaljenje je, dodao je on, što je jedino nagradno sovjetsko delo objavljeno u inostranstvu i zabranjeno u sopstvenoj zemlji. Sartr je naveo imena Mihaila Solohova, Pabla Nerude i Luja Aragona kao pisce koji su zaslužili nagradu ali je nisu primili.

Da mu je nagrada bila dodeljena za vreme rata u Alžiru, kad je potpisao manifest kojim je dao podršku Alžircima, rekao je Sartr, „ja bih je primio sa zahvalnošću jer bi ona predstavljala čast ne samo za mene nego za slobodu za koju smo se svi borili. Ali to se nije desilo, i nagrada mi je dodeljena tek po završetku rata“. Na kraju Sartr je napomenuo da u sadašnjoj konfrontaciji Istok — Zapad sve njegove simpatije idu istočnom bloku, mada je „rođen i odgojen u buržoaskoj porodici“.

Biološka smena, ili...

U NIN-u od 11. oktobra t. g., govoreći o kadrovskoj politici i takozvanom principu rotacije, sekretar Gradskog komiteta SK Zagreba Mika Tripalo dao je čitav niz odgovora na pitanja NIN-ovog urednika Miloša Mišovića. Ima u tom intervjuu mišljenja s kojima se nije teško složiti, utoliko pre što im se ni politička aktuelnost, ni društvena važnost ne mogu osporiti. Između ostalog, Tripalo zastupa društveno opravdano gledište da je potrebno „rotiranje“ ljudi koji već desetak i više godina sede na određenim važnim funkcijama, u privrednim organizacijama pre svega. Međutim, na pitanje „kakvo je stanje u upravi i radnim organizacijama izvan privrede“ Tripalo je odgovorio doslovno sledeće:

— Tu se stvari nešto drukčije postavljaju, ali mislim da bi i tu najnormalnije bilo što pre sprovesti princip reizbornosti. Jer, znate, kod nas važi ovo pravilo: kad jedanput neko bude izabran za profesora, asistenta, direktora škole ili šefa odelka u nekoj bolnici, on treba da navrši 70 godina da bi odatle otišao. Ili bar godinu koja predviđa penziju. To naročito važi za područje nauke gde faktički još uvek imamo monopol jednog kruga starijih drugova, koji su pedesetogodišnjaci ili šezdesetogodišnjaci, a u to vreme se uvek ne stvaraju velika naučna otkrića.

Dakle: nezavisno od onoga što je rečeno za direktore škola ili za šefove odelka u nekim bolnicama, po Miki Tripalu ispada da su, na primer, profesori univerziteta, naučni, umetnički i drugi kulturni radnici već u svojim pedesetim godinama prestari za bilo kakav stvaralački rad! Prema tome, ono što se u celom svetu smatra za zrelo doba, pravo doba stvaralaštva, kod nas se, eto, kvalifikuje kao doba dekadencije, propadanja, a verovatno i senilnosti.

Ako je i od Tripala — mnogo je! Utoliko pre što se, u istoj izjavi datoj uredniku NIN-a, izjašnjava bar deklarativno protiv takozvane smene generacija — putem rotacije!

Prevodi Crnjanskog, Andrića, Krležje i Desnice

PRE izvesnog vremena prvi deo romana Miloša Crnjanskog „Seobe“, pod naslovom „Panduri“, štampan je u Holandiji. Izdavač je De Boekerij N. V. iz Baarna.

Izdavačka kuća Carl Hanser iz Minhena objavila je ovih dana treću svesku odabranih pripovedaka Iva Andrića pod naslovom „Lica“. Ova

knjiga sadrži 22 pripovetke, od kojih je veći broj (14) preveo poznati prevodilac Andrićevih pripovedaka Elemer Schag, šest pripovedaka preveli su Milo Dor i Reinhard Federmann, a po jednu Alois Schmaus i tandem Miodrag Vučić i Hermann Pivitt.

Frankfurtska izdavačka kuća Suhrkamp Verlag objavila je nedavno u zasebnoj knjizi od 116 strana dužu novelu Miroslava Krležje „Sprovod u Theresienburgu“ u prevodu Klauza Winklera. Ova novela objavljena je u istoj kolekciji u kojoj su objavljene Andrićeva „Prokleta avlija“ i Humov „Grozdanin kikut“.

U Cirihu je štampana pripovetka Vladana Desnice „Fratar sa zelenom bradom“ koju je sa nemačkog preveo Miodrag Vučić. Ova pripovetka od 86 strana objavljena je u izdavačkoj kući Fretz i Wasmuth Verlag, u kolekciji „Akazienbuch“.

Iskopaše mi oči lepa sliko...

MANASTIR Gračanica, udaljena devet kilometara od Prištine, proslavila je ovih dana 425-godišnjicu štampanje. 1539. u manastir je novobrdski mitropolit Nikanor doneo štampariju i tu, sa štamparom rabom Dimitrijem, štampao drugi deo Oktoih. Bilo je to pre 425 godina. Gračanicu je sazidao, na temeljima stare lipijanske crkve, kralj Milutin 1321. godine. Manastir je više puta stradao, a naročito posle kosovske bitke, i napose — kada su Turci osvojili Novo brdo 1455. godine, pa je i episkop, tada, zauvek otišao. Knjige su gorele, i mnoge su freske gotovo uništene.

Poslednje nekoliko godine manastir se sve više sređuje. Inače, manastir je prepun bogatim kompozicijama, pojedinačnim figurama, mnogobrojnim ciklusima, scenama i povorkama. A posebno se izdvajaju, na ulazu u centralni deo, na velikom luku između stubova: desno kralj Milutin i levo kraljica Simonida. U centralnoj kupoli je monumentalna bista Hrista pantokratora. Desno, uz kralja Milutina, nalikana je dinastija u kompoziciji: loza Nemanjića. Gračanica je poznata i po čuvenoj fresci, koja se nalazi u niši severne apside: Jovan Preteča. Ta je freska, godine 1957, u Parizu, na izložbi naše srednjovekovne umetnosti, bila nagradena kao izuzetno umetničko delo.

Prvo što pada u oči, kada se uđe u Gračanicu, to su ogrebotine na očima gotovo svih velmoža, anđela i svetitelja. Posebno su iskopane oči kraljice Simonide i kralja Milutina. Oči su nožem bodene. U narodu je bilo neko verovanje: da je to neko znamenje i da to pomaže slepima, kada se jede malter sa zidova: a napose oči, da bi slepi, ipak, progledali! I žene su, u nekoj ludoj tugi i bolu, grebale i lizale malter: da im mleko materinsko bude čisto i bujno. O kraljici Simonidi Milan Rakić napisao je poznatu antologijsku pesmu: „Iskopaše ti oči lepa sliko... Može se to reći i za sam manastir: ISKOPAŠE TI OČI, GRAČANICO.“

Istog dana otvorena je u jednom od manastirskih konaka: izložba starih knjiga i rukopisa, a na dvorišnom zidu manastira otkrivena je spomen-ploča.

Gračanica, i sa iskopanim očima, neće da je zaboravimo.

Žanka i Desa

BEŠE Nušićeva proslava. I ne beše sve kako dolikuje. Ali sad nije reč o tome, već o...? Ne znam kako da to nazovem! Evo, da odmah ispričam šta je povod ovim redovima...

Prvo. Povodom Nušićevog slavljenja pisalo se, kako je već ređ, i o glumcima „nušićevcima“, o nekadašnjim i sadašnjim tumačima Nušićevih junaka. Pisalo se i govorilo o mnogima. Među njima i o Žanki Stokić! O njoj — prvot „ministarki“! U Muzeju pozorišne umetnosti, na izložbi povodom Nušića, dobila je svoje mesto — prema umetničkom rang i zaslugama. Ali nekako u isto vreme kad je dobila svoje mesto u muzeju, napisima u štampi, rečju, u svim sredstvima javnog informisanja, dobila je svoje mesto, u jednom listu, u članku o oslobođenju Beograda. Ali ne kao glumica već kao saradnik okupatora. Pisac piše o svojim susretima sa Beogradancima, za vreme borbi, i spominje Žanku Stokić. Veli, pisac, kako joj je odbrusio zbog njene saradnje s Nemcima i spominje u fusnoti da je 1946. osuđena na gubitak časti od narodnog suda. Tako se o Žanki, sticajem okolnosti, piše i govori kao o velikoj Nušićevoj Žanki, na jednoj strani, i o nemačkoj Žanki, na drugoj.

Drugo. Beše jednom velika, priznata i slavljena glumica — Desa Dugačić. Beše pre rata. Ali beše i za vreme okupacije. I dok je već pomenuti pisac uspomena iz borbi za oslobođenje Beograda sreo Žanku i odbrusio joj, i posle je još narodni sud osudio. Desu Dugačić nije sreo — jer je ona na vreme pobešla sa svojim suprugom. A taj beše visoki funkcioner okupacijske vlasti. Pobeže Desa, ali se i vrati. Sad. A jedan naš list piše o Desi Dugačić, piše kako ćemo je posle dvadeset godina opet videti na sceni. I piše još da je za poslednje dve decenije igrala u Južnoj Americi. A ne piše o Desi za vreme okupacije! Ne piše da je pobešla — zna se zašto i od koga!

Toliko. Za razmišljanje. Da li i za nauk? (R.)

Britanski mađioničar Alen Sekston predskazao je da će laburisti pobediti na izborima, da će Hruščov podneti ostavku i da će Kina dopeti na naslovne stranice listova. Tako bar izveštava „Politika Ekspres“ u broju od 19. oktobra, na prvoj strani, konstatujući bez komentara da se pro-ročanstvo obistinilo: „Laburistička stranka pobedila je na izborima, Nikita Hruščov je smenjen, a Kina je izvršila eksploziju sopstvene atomske bombe i tako postala peta nuklearna sila na svetu.“

Kao priloge borbi protiv nadri-karstva, mistike i sujeverja — nije loše. Ali u eri pisanja o moskovskim događajima to je, naravno, bila samo uzgredna zanimljivost. U istom broju, „Ekspres“ je imao daleko važniju stvar: izveštaj iz Rima o tome kako moskovski dopisnik večernjeg lista KP Italije „Paeze sera“ opisuje sednice prezidijuma i plenuma CK KPSS na kojima je doneta odluka o smenivanju Nikite Hruščova. To je, ujedno, i najviše što je imala beogradska štampa o samom zbivanju u Kremliju.

Inače je zanimljivo zabeležiti kako je koji list reagovao na neočekivanu vest. „Borba“ je, u petak, 16. oktobra, donela isključivo službena saopštenja o sednicama Centralnog komiteta i Prezidijuma Vrhovnog sovjeta. Iznad toga, uvrh strane, naslov na četiri stupca: „Smenjen Nikita Hruščov“ — naslov neadekvatan sadržaju, jer u tekstu stoji da je Hruščov oslobođen dužnosti zbog poodmaklih godina i pogoršanog zdravlja. Ni slova o reagovanju u svetu.

„Politika“ je istog dana glavni naslov obavizivje sročila: „Nikita Hruščov podneo ostavku“ — ali je zato iz službenih saopštenja objavila izveštaj svog dopisnika iz Moskve o tome da „Izvestija“ nisu izišla i da se očekuju dalje personalne promene, a zatim izveštaje svojih dopisnika iz Njujorka i Londona o tamošnjem reagovanju i vest o saopštenju CK KP Italije.

„Ekspres“ je takođe doneo komentare iz svetskih metropola, dok su „Večernje novosti“, osim izveštaja iz Moskve, smatrale za oportuno da objave samo saopštenje Direkcije KP Italije.

Još jedan podatak o tome šta je ko smatrao za oportuno i neoportuno: „Borba“ je na prvoj strani štampala Titovu čestitku Mikojanu i Hruščovu povodom uspeha sovjetskih kosmonauta na brodu „Vashod“; u podne su „Novosti“ donele vest svog dopisnika iz Moskve da je „Pravda“ tu čestitku (Centralnom komitetu KPSS i Prezidijumu Vrhovnog sovjeta SSSR) objavila. U „Politici“ i „Ekspresu“ o svemu tome nema ni reči.

Kasnijih dana kriterijumi su se prilično ujednačili i sve su novine (sa izuzetkom napred navedenog „Ekspresovog“ podviga) uglavnom donosile isto. Prirodno je što niko nije pozurio sa komentarom, jer je za ozbiljno komentarisanje tako ozbiljnog događaja po-

na marginama štampe

Kosta TIMOTIJEVIĆ

Protiv sujeverja

trebno raspolagati mnogim elementima koji u prvi mah nisu poznati. (Prvi i dosad jedini komentar, veoma odmereno i precizno stilizovan, donela je „Borba“ tek 23. oktobra.)

Nije, međutim, prirodno što je ikome moglo pasti na pamet da je prenošenje raznovrsnih reakcija iz inostranstva neuputno. Nijedan list nije obavezan da komentariše događaje o kojima izveštava. Izveštavanje, pak, spada u osnovne obaveze lista prema čitaocima. U izveštavanje sasvim legitimno spada i registrovanje reakcija u belom svetu na bilo koji događaj — a registrovanje tuđih reakcija ne podrazumeva automatski ni slaganje ni neslaganje s tuđim mišljenjima. Ima

situacija, retkih, izuzetnih, kad specijalne okolnosti opravdavaju uskraćivanje nekih informacija od javnosti. Ovo nije bila takva situacija.

„Politika“ je u proceni situacije pokazala bolji novinarski refleks.

KREKA PROTIV „ONIH“

U poslednja dva-tri broja „Ježa“ jedno preduzeće povelu je borbu protiv „onih što rešavaju investicije“. Rudnici Kreka pribegli su oglas-karikaturama kao sredstvu za mobilisanje javnosti i razobličavanje „onih“. Karikatura obično prikazuje ulaz u rudarsku jamu, iznad ulaza piše „Kreka“, a ispred ulaza rudar (ili rudari) razgova-

ra(ju) sa civilom (civilima). Razgovor glasi ovako:

— Zašto niste izvršili rekonstrukciju rudnika i otvaranje novih kopova ranije?

— Zato što je 1961. bila topla zima, pa su oni koji rešavaju investicije odbili naše elaborate!

Ili:

— Evo stiže nova delegacija da interveniše za ugaj!

— Da ih pošaljemo kod onih koji rešavaju investicije, tamo vlada hiperprodukcija uglja.

Metod je ingeniozan, smeo i beskrajno duhovit. Kako vele „Večernje novosti“, beležeći u rubrici „Takoreći nezvanično“ ovaj novi oglasno-humorištički fenomen: „Postane li praksa svih preduzeća da se ovako obraćaju javnosti, smejaćemo se godinama“. Samo što našoj nasušnoj Kreki sigurno nije cilj da nas nasmeje, nego da nas revoltira i pokrene na opštenarodnu potrošačku akciju protiv birokratske samovolje „onih“.

To je kod nas novo, ali je u inostranstvu poznato kao metod pritiska. Tako je u Engleskoj, za vreme one prošle, Atlijeve laburističke vlade, privatna šećerna kompanija Tejt end Lajl preko karikatura-oglasa u listovima i preko crteža s prigodnim tekstom na kutijama šećera pozivala građanstvo da se buni protiv racioniranja, protiv ograničavanja profita i uopšte protiv sputavanja slobode privatne inicijative. Kad su laburisti 1951. izgubili na izborima a konzervativci došli na vlast, firma Tejt end Lajl slavila je pobeđu, upisujući sebi u zaslugu što je među potrošačima na svoj način agitovala da glasaju protiv laburističke vlade.

Kreka, međutim, nije privatno preduzeće i ona jamačno ne agituje među čitaocima „Ježa“ da obaraju vladu. Kreka agituje protiv „onih“ i mi bismo joj svi rado pomogli kad bismo znali tačno kako i protiv koga. Ako od nas traži nešto (osim para), neka kaže šta. Ko su to „oni“? Privredna komora? Sekretarijat za finansije? Sekretarijat za privredu? Podsekretarijat za odobravanje investicija Kreki?

Ako već neće ili ne sme javno da kaže, neka nam nekako zaobilazno, kroz karikaturu, natukne kome treba da šaljemo peticije, pred kojom ustanovom da organizujemo demonstracije, na kojoj zgradi da polupamo prozore. Protiv koga da glasamo!

Ugalj nije fufurulo. Za Krekine investicije svi ćemo u vatru i vodu, na barikade i na robiju. Ima li slade smrti do u boju za Krekine elaborate!

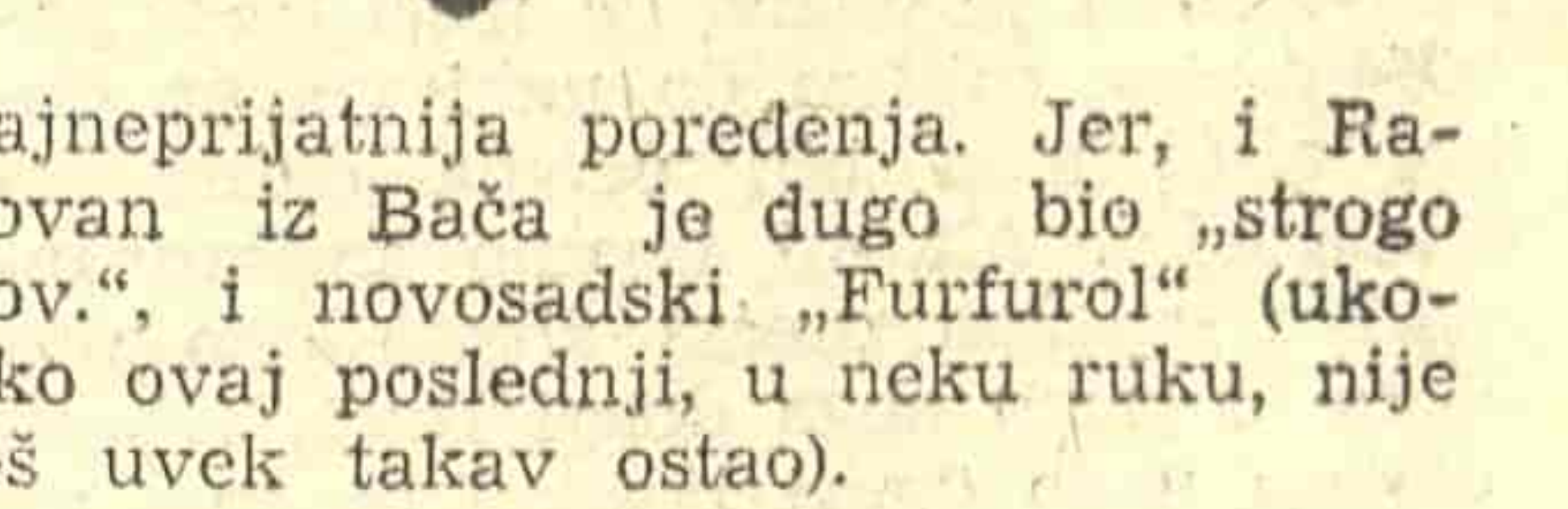
Samo da ipak iz oglas-karikatura prvo saznamo ko je taj narodni neprijatelj što se krije iza zamenice „oni“. Dotle nam ne ostaje drugo nego da se smejeimo karikaturama, i oglasima, i „onima“ u Kreki koji te oglase plaćaju.

Novinari su želeli da se upoznaju sa zapisnikom. Ali, kako javlja novinar Hamzić, opštinski službenici su odbili da im ga stave na uvid. Čak im je Agan Kazalić, načelnik inspekciskih službi Skupštine opštine Mostar, izjavio:

— Sadržaj zapisnika nije dostupan javnosti; to je poverljiv materijal!

Doista, nije baš mnogo zgodno nalaziti se na kakvoj značajnijoj društvenoj funkciji, pa biti uhvaćen u nedozvoljenom pećanju. Takve ličnosti, kad se upuštaju u sličnu avanturu, treba jako da paze da ih — ne uhvate.

Razume se, nema smisla od komarca praviti magarca. Nedozvoljeno pećanje ribe je samo to, i ništa više. Ali čim dode „strogo pov.“, makar u najmanjim stvarima, to čoveka povuče na

najneprijatnija poređenja. Jer, i Radovan iz Bača je dugo bio „strogo pov.“, i novosadski „Fufurulo“ (ukoliko ovaj poslednji, u neku ruku, nije još uvek takav ostao).

U SLEDECEM BROJU

MOLBA koju sam, povodom maloga jubileja ove rubrike, u prošlom broju uputio čitaocima imala je izvesnog odjeka. Stigla su mi neka pismena mišljenja, na kojima najlepše zahvaljujem. Pošto pretpostavljam da će još koje doći, ja ću se na njih osvrnuti u idućem broju. Trenutno mogu obavestiti da su dosad pale reči kakve sam uglavnom očekivao, ali i kakve, verujte, ni sanjati nisam mogao. To me sve navodi da se nad ovim svojim poslom ozbiljno zamislim. Ali o tom — potom.

ZIVOT OKO NAS

Onako, izgred

LJUBIŠA MANOJLOVIĆ

BEOGRAD — TOKIO

PRE proslavu 20-godišnjice legendarnog 20. oktobra jedno pitanje je kružilo Beogradom, pitanje možda malo dokono, pitanje kakva, reći će se, ljudi izmišljaju od duga vremena: Sta, zar predsednik Beograda Milijan Neoričić neće učestvovati u proslavi oslobođenja grada kome je predsednik?

Predsednik Beograda Milijan Neoričić je u isti mah predsednik Jugoslovenskog olimpijskog komiteta. Pošto je Olimpijada pala u vreme beogradskog jubileja, Neoričić je svakako bio u nedoumici da li u ovakvom trenutku daleki grad Tokio pretpostaviti Beogradu ili Beograd Tokiju. Kad su u Tokiju ugledni predstavnici iz celog sveta, nesumnjivo je od velike koristi da i naš glavni predstavnik bude neki vrlo ugledan čovek. Ali ipak... Neoričić je svoju nedoumicu verovatno izneo pred svoje drugove pre svega iz Skupštine sreza Beograd i Gradskog komiteta Saveza komunista, pa valja i pred koga od drugova iz viših foruma. Kako se stvar prelomila — da li u korist Beograda ili Tokija — znamo po tome što Neoričić za vreme jubileja nije bio u Beogradu.

Pošto se jubilarni 20. oktobar, s tužnim udesom, pretvorio u dramu, sve je dobilo dramske dimenzije. Odsustvo beogradskog predsednika u takvom času i takvoj atmosferi ostelo se kao praznina koja neprijatno zjapi.

Ali, i da je beogradska prosiava tekla spokojno, sve po programu, zar neko misli da izostanak predsednika grada ne bi takode padao u oči? Naši ljudi, onakvi kakvi su, koji ne mogu da ne budu britki kad im nešto dode tako

na „sicer“ kazali bi: „Mogao je Neoričić ipak biti sada ovde u Beogradu; za takmičenje u Tokiju, na konju sa hvatalkama, dovoljan je Miroslav Cerar!“

Bar ovakav moguć odjek — ovaj do koga bi došlo pri najredovnijem toku stvari — morao bi predsednik glavnog grada da predvodi. Morali bi i oni koji s njim učestvuju u donošenju odluka kakva je bila „tokijska“. To je pitanje sluha, koji stalno treba izostravati, jer je bez njega teško raditi u tako svojevrsnom, po tradiciji ne suviše obzirnom, naprotiv veoma uočljivom gradu kao što je naš Beograd.

TAJ CRNI UGALJ

ZABELEŽENI SU uspesi naših rudara u ugljenokopima. U pitanju su novi rekordi. Međutim, zato što se građanima ugaj koji uplate ne isporučuje na vreme, i zato što uopšte škripi oko količina uglja koje će, posle podmirenja drugih društvenih potreba, ostati za domaćinstva, nesnabdevenima je hladno. Za sada, dok živa ne ode ispod nule, možda samo oko srca. Ali šta će biti kad stegne zima, a oni, cvokučući, budu i dalje čitali u novinama o premašivanju plana proizvodnje uglja? Možda će se tada setiti šale koja se rodila pre petnaest — dvadeset godina, kad su novine isto kao danas beležile rekorde u kovanju uglja, naročito lične rekorde znamenitog rudara Alije Sirotanovića, dok u podrumima nismo imali uglja ni za lek. Sala, ako je nisam zaboravio, otrpilike je ovako izgledala:

— Ja, skoćanjio sam se, a nemam trunke uglja!

— Pa zašto ne zoveš Aliju da ti prdne u avliju?

RIBE

BORBIN dopisnik iz Mostara R. Hamzić obavestio je svoj list o jednoj doista smešnoj „državnoj tajni“.

Naime, nedavno je republički inspektor za ribarstvo, sastavljajući zapisnik o stanju ribarstva u mostarskoj opštini, uneo u njega imena lica koja su bez dozvole pečala ribu. Omer Batlak, čuvar ribolova na bistroj reci Buni, na to čuvarsko mesto došao je tek u toku ovoga leta. U dužnost mu je stavljeno da prijavi svakoga ko ne pati po 1.500 dinara na ime dnevne dozvole za pećanje ribe. Kao sasvim nov čovek, on nije znao ko je kakva „zverka“, i zapisivao je kako je koga uhvatio.

ŽIVLJENJE KAO SAMOĆA

Grozdana Olujić: „NE BUDI ZASPAL PSE“;
„Prosveta“, Beograd 1964.

U SVOM NOVOM romanu „Ne budi zaspale pse“ Grozdana Olujić je pošla od jednog istinitog događaja: pre nekoliko godina mladić i devojka odlučili su da se zajedno ubiju pošto su zaključili „da je brak zajednica u kojoj nema ljubavi“. Goli novinski podaci, koji su obaveštavali o neobičnom završetku jedne obične savremene ljubavne istorije, primili su se kao uverljiva tragična činjenica čija je neporeciva autentičnost delovala opešnjujuće i štitivo. Međutim, svojim romanom Grozdana Olujić nije uspjela da nas uveri u neporecivu istinitost istine od koje je pošla. Ona je napisala čitav ljubavni roman čiji su osnovni elementi povezani pogrešnim psihološkim koncima i koji zbog toga može ozbiljno da dovede u sumnju čak i onu istinu koju smo primili kao neporecivu i za koju pouzdano znamo da je takva.

Pod „pogrešnim psihološkim koncima“ podrazumevam mnogo šta, ali mislim da pre svega treba reći da je Grozdana Olujić omanula u jednoj osnovnoj stvari: ona je postupke svojih junaka, smer njihove sudbine, njihove prirode i karakter „osmislila“ neodrživim motivacijama. Svejedno da li ćemo reći da su motivacije u ovom delu površne, neistinite, neuverljive ili neverovatne, pošto je rezultat isti: roman više liči na priču izmaštenu pod snažnim uticajem školskih primera iz udžbenika psihologije, nego na ljudsku istoriju koja je napisana kroz otvoreno suočavanje sa životom.

Ja nemam ništa protiv sumornih tonova kojima odiše ova knjiga; nemam ni protiv životnih koncepcija junaka ovoga dela, ni protiv sudbina koje im je pisac dodelio. Ne smetaju mi ni njihovi moralni stavovi, ni njihova životna opredeljenja. Neporecivo pravo pisca je da piše o onome šta želi i onako kako želi. U istinitost istorije koju Grozdana Olujić u ovom romanu saopštava sumnjam ne zbog toga što ne verujem u moguću istinitost sudbine junaka ove priče, u moguću istinitost njihovih životnih usmerenja, već isključivo zbog toga što pisac u nju nije uspeo da nas uveri snagom životnih podataka i neporecivošću psiholoških argumenata. On je omanuo iz onog najjednostavnijeg razloga: mi ne verujemo da se sve ono što nam je ispričano moralo dogoditi iz navedenih razloga i upravo na onaj način.

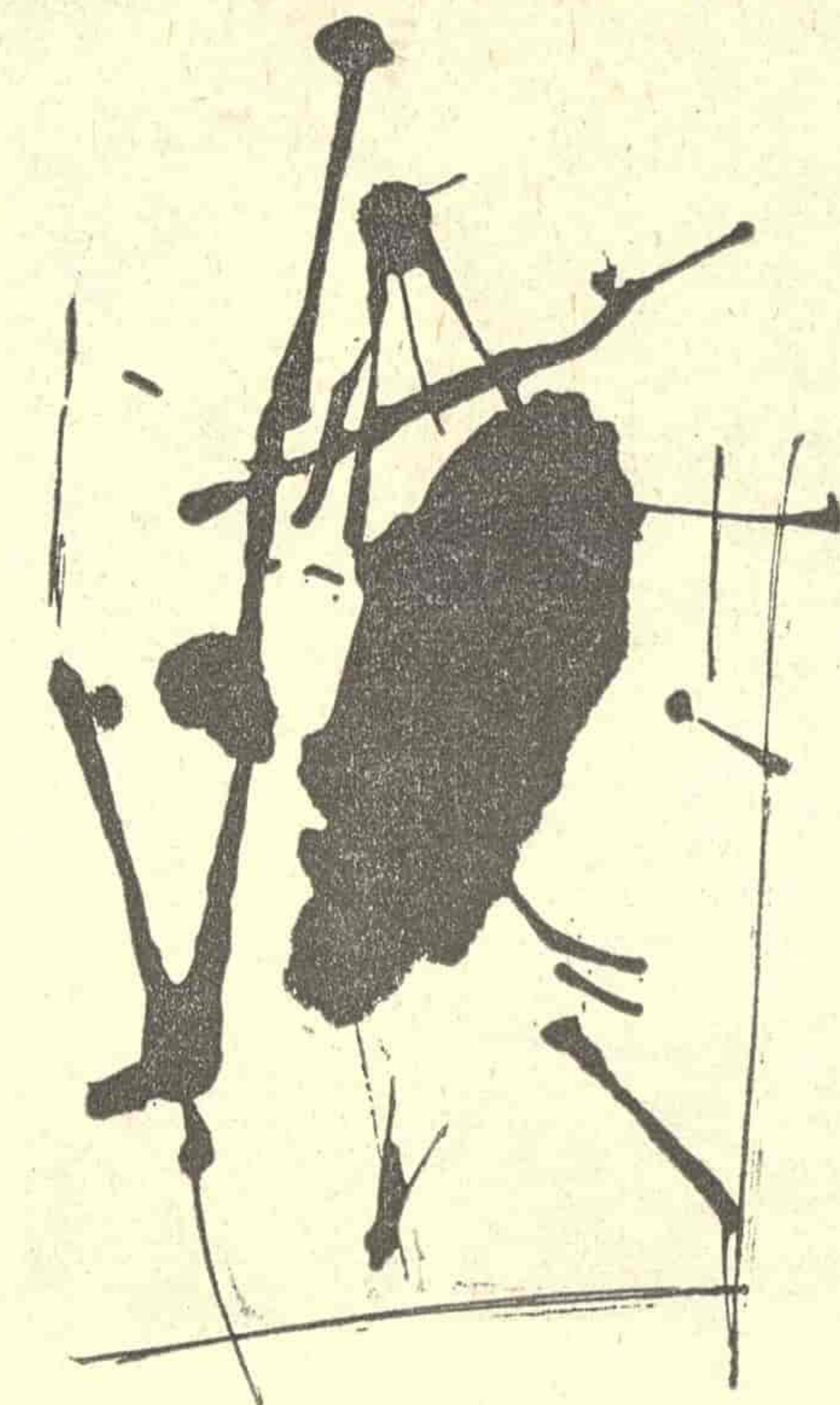
U izvesnom smislu novi roman Grozdane Olujić je knjiga kakvih još uvek imamo veoma malo i kakve bi nam bile veoma potrebne. To je delo o trenutku naše sadašnjosti, o mladosti koja kroz grube sudare sa životom otkriva i lepotu i gorčinu življenja. Tačnije rečeno, to bi bila knjiga kakva nam je potrebna da pisac nije promašio — u prvom redu kao psiholog.

„Ne budi zaspale pse“ je priča o mladom provincijalcu Raši koji bez stipendije i porodične potpore dolazi na studije u Beograd, ženi se Milenom, susreće Tisu, provodi s njom jedno ludo zadržano leto koje ih vodi pokušaju dvojnog samoubistva: Tisa ginje, Raša ostaje živ, ali preko njegovog pamćenja prevlači se tamna mreža koja skriva i od njega i od drugih istinu o njegovom i Tisininom poslednjem tragičnom viđenju. Roman počinje advokatom i islednikom pokušajima da od Raše izvuku istinu koje ni on sam nije svestan, a završava se sudenjem na osnovu kojeg se da naslutiti da će Rašina nevinost biti dokazana. Sve ostalo je Rašino sećanje, njegovo kopanje po hodnicima uspomena, njegov pokušaj da se vrati do Tise.

Rečeno je da je Grozdana Olujić pišući ovaj roman omanula u prvom redu kao psiholog. Ona je neke događaje i postupke motivisala savršeno proizvoljno, a neke, opet, izrazito udžbenički. Posledica prvog postupka bila je neuverljivost, posledica drugog o-

veštaloš koja takođe nije mogla da deluje uverljivo. A roman građen na neuverljivim i oveštanim motivacijama ne može biti istinit.

Reč koja se, pri oceni ovog dela, često može upotrebiti jeste — konstrukcija. Naročito neki detalji iz priče o Raši, Tisi i Mileni padaju u oči. Njihova proizvoljna motivisanost, ili pribegavanje šablonizovanim rešenjima ozbiljno dovode u pitanje piščevu shvatanje mere, proporcije, osećanje onoga šta se u jednom romanu može, a šta ne može reći. Kad ovo kažem u prvom redu mislim na način na koji je sklopljen brak između Raše i Milene, na scenu sudenja, na prvu Rašinu beogradska noć na Kalemegdanu koja se završava u krevetu slučajne prolaz-

nice, Tisin traumatični doživljaj iz detinjstva koji se napadno potencira u poglavljima koja se odigravaju na pristaništu i na Adi, u prisustvu tajanstvenog pratioca itd. Ovi detalji deluju kao nepotreban balast i potpuno je neobjašnjivo kako sam pisac nije primetio da treba da ga se oslobodi. Zbog ovih i sličnih detalja roman deluje razbijeno, neuredno. On čitaoca veoma često iritira.

Na nekim mestima Grozdana Olujić je svoj roman blago erotizovala. Na žalost, ta erotizacija izvedena je upadljivo neinventivno. Ona se svela na ponavljanje gotovo istih reči, istih rečeničkih obrta, istih metafora. Pisac koji ne oseća da se u toj meri ponavlja, da se u sličnim situacijama služi istim rečima morao je svoj roman pisati ili veoma brzo ili mu je delo, kao celina, u toku nastajanja, izmaklo kontroli, otešlo se. Slabost prema izvesnim rečima, izvesnim situacijama drugima je osnovni nedostatak ovoga dela. Svežina i neobičnost, za čim je pisac nesumnjivo išao, često su se pretvarali u izveštachenost.

Nesumnjivo je da ove osnovne mane onemogućuju da se u ovom romanu o ljubavi, u kojem se življenje posmatra kao samoća, i u kojem pas iz anatomskeg instituta služi kao svesvestan simbol („Tamna grudva srca mu je podrhtavala u dubini, ne više nalik samo na jedan ogoljeni, izručeni organ, već pre na neko živo biće istrgnuto i nepotrebno, i bespomoćno i usamljeno, uvek samo, uvek samo.“) jasnije uoče neke nesumnjive vrednosti: jezik ulice, šarm mladalačkog doživljavanja života, mestimična poetska nadahnutost, svežina kojom zrače neobični, malo pomereni karakteri, lakota pripovedanja. Ali sve to nije moglo da uspostavi poremećenu ravnotežu i u dahne romanu dah istine kojom su bili natopljeni oni osnovni podaci od kojih se počlo.

Dušan PUVACIĆ

Slavko MIHALIĆ

JEZERO

II

Struga, kolovoza 1964.

MA koliko bježao ma koliko bio netko drugi
Ma koliko gubio svoje dragocjene stvari
Ti koji se pitaš o svojem rođenju; svojim propalim igračkama
Bezoblična gomilo usred čiste pustinje
Nepotrebni stradalniče pod zastavom neodlučnosti
Duga plahovita zrako koju nitko već ne priznaje
Ljubavniče samo još za tihu sreću nekog malog vrta
Putniče koji začuđeno promatraš igru svojih koraka
Ta znamo dobro da su te još jedno izdali

Polovico ribe odrezana grano porušeno brdo
Za tebe je izmišljeno ovo jutro ovo svako jutro
Ovo jezero koje nadire bestidno
Razvaljena stijenom ali ti još pamtiš svoje uzdizanje
Pa stigneš do prozora kojeg zbilja više nema

Za tebe ovo srebro talasa ove uspomene riba
Za tebe trska za tebe čamac za tebe isparivanje
I miris algi tako mudar nešto poput proročanstva

Ne pomaže ti postelja poput odra modra postelja
Ne pomaže ti jauk samoći tvojoj slaba naslada

Kad bukni jutro i jezero je poput ljubavi
Sve su ptice došle da nas ne možeš izbjeći
Kad svaki šljunak pjeva svoje strasno klicanje

I ti ćeš danas letjeti i slomit ćeš se nedostojan
No jutru bit će spašen smisao
U svojem padu naći ti ćeš spasnosnu obmanu
Da zbog drugih jesi i da drugi jesu zbog tebe

Danas zadnjeg dana kolovoza kako svijetlog kolovoza
Na obali nekog jezera jednog velikog jezera
Ponosnog od planina što mu grubo stežu uzde

Vidjet ti ćeš kosti će se tvoje opet koštati
Kad prođe ovo jutro ova plima prevara
Tvoje će ti ruke dati nova naredjenja
Tvoje slabe ruke tvoje već otklonjene noge

U travi kojoj moraš dati mnoga objašnjenja
Baš zelenoj travi, jer je ljeto, ali već umorno, jer je jesen tu

I tad će glazba zaigrati u tvojem sluhu
Radoznali pokojniče jutros ti ćeš izbrojati talase
Premda sve to nikamo ne vodi; baš nikamo

Ako treba i vjetrovi će sići sa planina
Ako treba tu će se dogoditi i neka djevojka
I neke kuće svakako izmišljene ipak ništa manje čvrste
Tu će se svinuti i mostovi i razliti se odrazi na vodi

Da bi ti u svojem porušenom hramu još jednom pjevao
Proklinjao možda ali zar su pjesmi određene granice

Da bi čuo, ne možeš znati što si sve propustio
Da bi vidio i da bi se do kosti rasuo
Predugo si se skupljao

Da bi jutro bilo od bjesova divljih ali odanih
I da bi dan taj surovi dan izvukao svoje vojske
Koje nemaju možda uzvišen smisao

Ali se jedan čovjek opire o bogovi jedan se čovjek porada
Premda je vjerovao da je ta stvar već odavno obavljena
(Odlomak iz poeme)

Angažovani pesimizam

Tome Momirovski: „GREŠNA NEDELJA“; preveo Dragiša Čirić; „Kosmos“, Beograd 1963.

ANGAZOVANA PROZA Tome Momirovskog u savremenom makedonskoj književnosti otvara jednu novu stvaralačku liniju koja se iz realne poetske vedrine pustila u iracionalne sfere psihoanalitičkih vizija. Na relaciji od lirskog putopisnog utiska („Streje i pesak“) pa do mraka podsvesnog senzacija Momirovski se, kao i mnogi pisci koji su isledivali skrivene porive duše, morao pomiriti sa pesimizmom i tamom.

Slika sveta u romanu „Grešna nedelja“ intonirana je isključivo crnim bojama. Jedne kobne noći u predratnoj makedonskoj varoši, u poluintelektualnoj trgovačkoj porodici, dogodilo se ubistvo. U bračnoj svadi i tući žena je ubila muža. Slučajno i nehotično, braneći se da ne bude sama ubijena, žena Talija (tako se zove junakinja dela) je učinila zločin. Ali roman ne insistira na dramatičnom ubistvu. Pisca zanima motiv zločina, patnje, izdržavanja kazne i svrha ubistva. On je u nameri dosledan i svoju junakinju dovodi u stanje potpune bezizlaznosti. Taliji on ne ostavlja ništa što bi ukazivalo na izlaz iz muka i što bi ulivalo makar kakvu nadu. Ubijeni (Talijin suprug) je, doduše, u mnogo cenjena ličnost; on je nevaljalac, slabik, doušnik, preljubnik, alkoholičar i kartaroš. Možda bi se na osnovu te činjenice mogla za Taliju naći neka olakšica. Ali patrijarhalni moral palanke zbog svega toga njega ne osuđuje. On je školovan trgovac (pohađao visoku školu u Bukureštu), on je cenjen u svojoj sredini, a što pije, igra karte i skrnavi ženu, to je njegovo lično pravo patrijarhalnog pater familiasa.

S druge strane, varoš veruje da je Talijin čin jedinstven i nesvakidašnji prestup. „Da muž ubije ženu — normalno je, o tome ima čak i potvrda u varoškoj arhivi“, ali da žena ubije muža, to je gotovo nemoguće. Zar to bezvoljno, ropsko i potuljeno biće da izvrši tako krupno delo! Talija je prva žena u gradu i okolini koja je ubila muža. Njoj zato nema pomoći, ni odbrane, ni nade, ni iskupljenja. Ubistvom supruga ona je ubila samu sebe. Ona je, kako sama kaže, već na ivici sa koje nema kuda dalje, ona je „slučaj doveden do nemogućnosti“.

Uprkos pesimizmu dela, Momirovski čvrsto stoji uz svoju veru angažovanog revolucionara. Zločin sam za sebe njega ne interesuje. Momirovskog pre-

okupira moralni sukob Talijinog položaja sa verovanjem zaostale sredine. Kao žena Talija je bila nesrećna u braku sa mužem za koga je pošla po nagovoru roditelja. Verovala je da za nesreću nije kriva ona nego on. Zelela je da u životu stremi „ka novim istinama i lepoti“, a „njegova strast je (bila) trula zamena smisla života“. Kao intelektualka mislila je da ima pravo na sreću, da voli i bude voljena zato jer je čovek. Ali ona se nije razumevala sa sredinom. Nije se pitala koliko je još žena njene dobi i njene lepote takođe nesrećno. Sve njeno biće suprotstavljalo se običajima i navikama varoši.

Talijin razlaz sa sredinom naročito se jasno pokazao na njenom sudenju. Teza tužioca bila je da je okrivljena ugrozila nastavak ljudske vrste, jer je brak bogatstvo života i garantija najsigurnijeg produženja ljudskog roda. Teza advokata je bila da je Talija nemoćna i slaba (dakle, kao i sve druge), da u prirodi žene nema sklonosti ka zločinu. Dobra komšijka Cara, kao svedok, rekla je da je ceo slučaj nesreća jednog nesrećnog braka. A Talija je mislila drugačije. Jedino je Cara bila najbliže njenom uverenju. Podsvest je govorila Taliji da gledište tužioca koji smisao braka svodi na animalno nastavljanje vrste, isključujući pri tom ljubav kao ljudski prilog, nije više morali stav koji može da opstane, jer „između dvoje i radanja postoji nešto dublje“ i složenije.

U nemogućnosti da kao jedinka popravi zabludu svoje sredine, Talija želi da bude što teže osuđena i da se što pre nade u zatvoru. Verujući da u takvom trajanju sukoba izživljava svoje uverenje, ona kaznu prihvata kao jedinu i poslednju mogućnost. Kao takva Talija nije zločinac i osuđenik nego moralni borac koji defektost jednog odživelog, shvatanja dokazuje veličinom prestupa koji mu suprotstavlja.

Delom „Grešna nedelja“ u prevodu na srpskohrvatski jezik (preveo Dragiša Čirić) Tome Momirovski se predstavio široj publici kao pisac umetnički dozreo da se upusti u tajne psihoanalitičkog lavirinta. Iako je roman od početka do kraja samo monolog i samospoved jednog jedinog lica (Talije), iako je lišen romansiranih elemenata kazivanja, on je ipak zanimljiv i dinamičan. Pisac želi da iskaže dublju suštinu stvari od one koja je dostupna običnom oku. Ako skrivene porive Ta-

lijine ličnosti ne nalazi u njenim svesnim postupcima, on ih nalazi u njenom podsvesti. Talijino svesno Ja je u krajnjoj liniji ubica i zločinac, ali je njeno podsvesno Ja angažovani borac koji sa kriminalnim delom zločina nije ni u kakvoj vezi. U delu se granica između svesnog i podsvesnog potire i ličnost Talijina se kompleksno obrazlaže.

Između lirike i patetike

RODOLJUBIVA lirika često prolazi kroz iskušenje da svojoj plemenitoj poruci podredi umetnički izraz kojim je oblikovana. Takav postupak može u pojedinim situacijama biti opravdan i nužan; kad zahtevi vremena nametnu temperaturu i patos poeziji, onda i tu poeziju moramo primati upravo onakvu kakva je, nastala u vremenu; onda i njena, katkad i prenaplašena patetika, prima postepeno patinu dokumenta i duga, evokacija, podsećanja i prisećanja, dobija oblik plamena koji uprkos kasnijim kretanjima ne gasne. Ima i druge vrste rodoljubivog pevanja; ono nastaje obično kasnije, kada događaji minu i ostanu jedino u nama; takvo je pevanje rezultat jedne prečišćene i čvrste poetike, ono ne pali i ne razgara, ali ostaje stameno, ono ne inspiriše neposredno, ali mu se ne može poreći snažna inspiracija i latentno delovanje u okvirima svekolikog poetskog toka.

Oba ova vida rodoljubive poezije nameću neke obaveze koje su im zajedničke, i koje su ujedno strane svakom putu lakšeg otpora i brzopletom prilaganju velikim temama, u najvišem verovanju da je monumentalnost teme proporcionalna veličini poetskog ostvarenja. Zablude ove vrste mogu biti samo uzrok lutanja i promašaja.

Zbirka Dragutina Vujanovića većim delom pripada ovoj trećoj vrsti. Ona se ne poklapa sa oprobanim putevima rodoljubive lirike, ali ne trašira ni neki svoj, izuzetan put, već ostaje u okvirima neprečišćenog poetskog materijala, koji na više mesta deluju kao torzo ili skica, i rečica su mesta gde se

Momirovski zna i za padove i promašaje. On je najnesigurniji u postojanom držanju tona fraze. Iz ličnog tona on ume da se izgubi i da se preda uopštenoj i neuverljivoj konferencijskoj reči. Ali to su samo magnovenja.

Pretposlednje noći u tancima u jednom konzistentnom trenutku podsvesti, Talija je kao na dlanu videla sav svoj život i svoju tragediju. Njoj se prikazalo i ubistvo ali neizvesno u pogledu krivice. „Nikada neću saznati ko je ubijen. Možda su oboje ubijeni. Ali ko je žrtva, a ko ubica? Recite!“ Ipak je jasno da ne postoji ni žrtva ni ubica, ni zločinac ni nesrećeni. — Postoje samo mrtvi.

Ostoja ĐURIC

Dragutin Vujanović:
„KAMENU SE MOLIM“;
„Grafčki zavod“,
Titograd 1964.

pesnik izdiže iznad tog opšteg nivoa zbirke. Bolujuć od deklarativnosti, Vujanović joj daje neoppravdano veliki prostor u pojedinim pesmama; ali kod njega to nije efektna parola, koja će pogoditi u samu srž i postati subliman izraz određenog stanja i tenzije, već deklarativnost nametljivije vrste, a često i uobličena na način koji negira i ono zрно poetičnosti koje bi se, eventualno, i takvim postupkom moglo razviti. Već prvi stihovi u zbirci uveravaju nas u to:

„Zemljo, ti si okamenjena ljubav
koja je neverstvo svoga srca znala.
Zašto si, zemljo, majka tako gruba
kao da nijesi nikad zaplakala?
Da si nekim čudom dželat sa
vješala
koji se zbog nevine žrtve kaje
ti bi i kamenom dušom prokapala
i čula kletve, čula uzdisaje.“

Patetika, sentimentalnost i priča prevladavaju, i takav ton nastavlja se kroz većinu pesama, a najviše u prvom ciklusu „Sjenke došaptavaju“.

„Kamen je hladan kao rep šarke
—
mjesec — oko vuka, zvezda —
—
lisica.
Borovi su ko strijela što zarije
u grudni junaku iz zasjede zlica.“

I ovi stihovi, kojim počinje pesma „Kroz mračnu pianinu“, pružaju nam primere poetskih sredstava kojim se

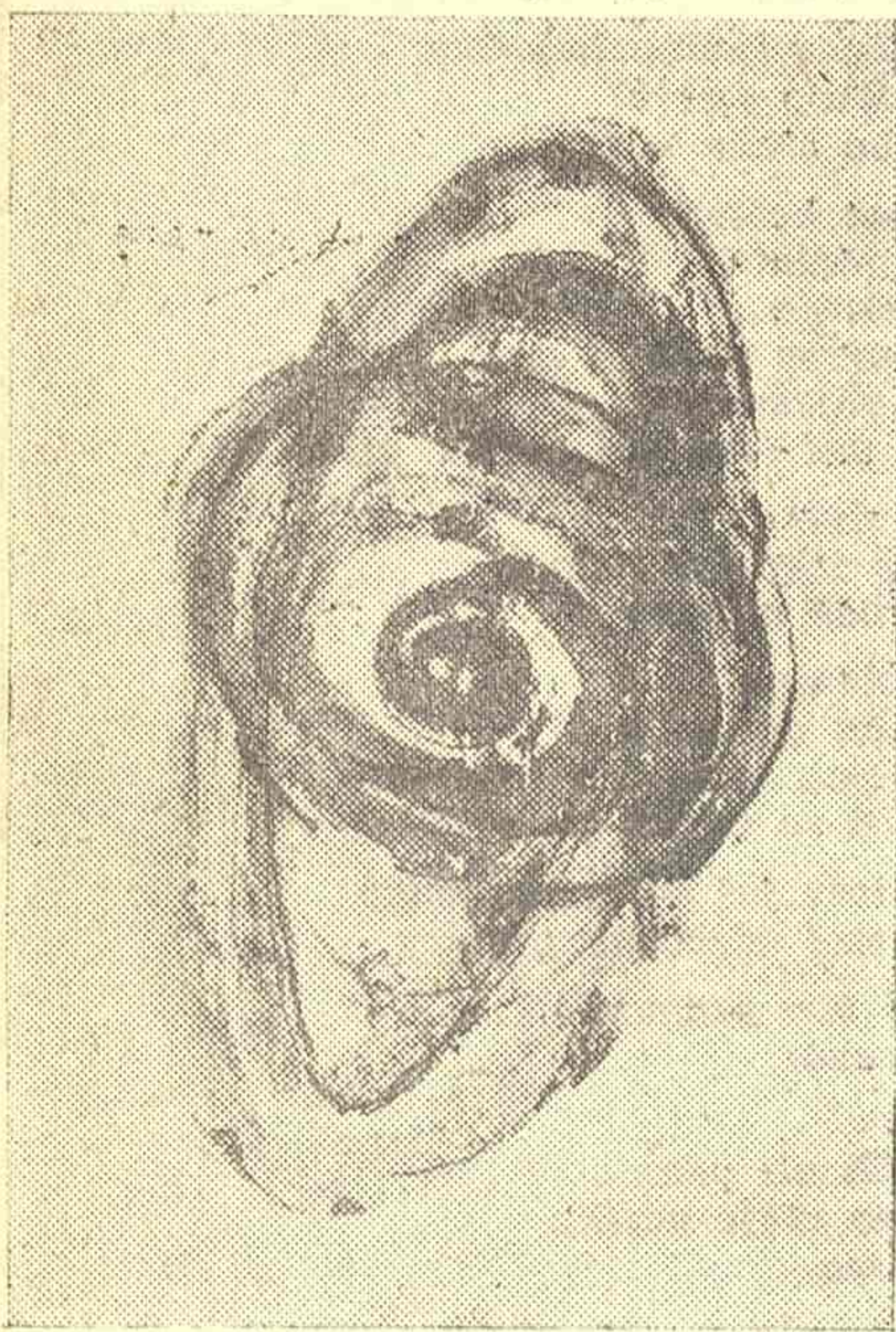
Nastavak 11. 5. strani

Ivan SOP

PRVA JUGOSLOVENSKA IZLOŽBA AKVARELA

PLEMENTITA TEHNIKA akvarela, čija su osnovna sredstva čist pigment i voda, tehnika stara koliko i slikarstvo, bila je s promenljivom srećom, osnovne ili minorne tehnike stalno prisutna u likovnom stvaralaštvu od drevnog Egipta preko srednjeg veka do renesanse — a zatim postala, kao početak, predah ili definitivni izraz, stalni pratilac najvećih slikara od Dürera do Kandinskog. Da joj i naši savremeni umetnici nisu otkazali privrženost dokazala je jedna po značaju i kvalitetu izuzetna izložba kojom je gostoljubivi muzej Sombora dodao svoj nemali prilog ovogodišnjoj jeseni, izuzetno bogatoj likovnim manifestacijama.

Tema ovogodišnje Somborske jeseni — „Akvarel kao tehnika savremenog likovnog izraza“ — okupila je umetnike iz cele zemlje i pokazala kako može biti i korisna i sveža takozvana „tematska“ izložba kada uspe da podstakne radoznalost stvaralaca, otkriće vrata mašte, obuhvati trenutak iskrenog zanosa.

VOJISLAV PECARSKI: VRTLOG

Somborska je izložba puna one plemenite radoznalosti što otkriva, potvrđuje, dokazuje talenat, novo ime, nepoznate mogućnosti. Pokazala je kako je u rasponu od poetske lirskih vibracija najčistijeg stila kod *Nikole Rajzera*, preko maštovitih uvek novih dokaza finog talenta kod *Slave Bogojevića*, do dramatičnih kolorističkih odnosa u sklopu jedne kompleksne, originalne koncepcije kod *Zorana Pavlovića*, moderna senzibilnost savremenog umetnika našla u akvarelu odgovarajući medij za neposredno saopštavanje čitave skale intimnih refleksija i bogate lepeze emocionalnih novih potencijala, zadržavajući pri tom sve morfološko obilje savremenog likovnog izraza. Posmatrani u odnosu na samu tehniku akvarela ima eksponata čiji visok kvalitet predstavlja još jednu afirmaciju značajne umetničke ličnosti koja i ovu tehniku samo potčinjava svetu svojih specifičnih izraza i vizija (*M. Konjović, M. Nikolajević, N. Gvozdenović, C. Sokić, Ž. Turinski, K. Tompa*). Ima međutim i takvih koji su zahvaljujući baš akvarelu predstavili umetnika u novom, publici još nepoznatom svetlu, otkrivajući nove mogućnosti talenta (*J. Ač, M. Marković, A. Jemec, F. Slana, F. Kulmer, A. Bešlić, B. Dogan, D. Ristić, B. Prodanović*) ili pružaju uvid u nove varijacije za umetnika: specifičnih preokupacija (*M. Nagorni, B. Miljuš, M. Dimitrijević, V. Todorović*). Izložba je donela i nekoliko novih ili do sada nedovoljno poznatih imena, kojima umetnička mladost nije smetala da stanu među najkvalitetnija na izložbi (*Ivanka Živković, Vojislav Pecarski, Tomislav Hruškovec*) i time ozbiljno skrenu pažnju na svoja sveža ostvarenja.

Tako je ova prva jugoslovenska izložba akvarela donela nekoliko vrhunskih ostvarenja, pokazala više dragocenih ateljerskih „tajni“, potvrdila autentične rezultate i otkrila neke nove zvuke u našoj umetnosti, a kao celina pružila mnogo pravog umetničkog zadovoljstva jednog do brog i živog likovnog ansambla koji je još jednom pokazao da u umetnosti nema minorne tehnike — ima samo značajnih ili beznačajnih rezultata.

Katarina AMBROZIĆ

PETAR LUBARDA

Galerija Doma JNA

PETAR LUBARDA — velika ličnost našeg savremenog slikarstva, čija je markantna istorijska uloga već danas gotovo jasna, stvaralački dometi osvedočeni u nerazrušivom epu napoljenom herojskim patosom, uzbuđljivom plastičnom evokacijom. Lubarda je na osoben način, svojom dubokom elementarnom snagom, umeo da sjedini atmosferu nacionalnog podneblja sa opštim ritmovima moderne epohe. Dosegnuvši one umetničke vrednosti koje prevazilaze kriterijume jedinstvenih estetskih duhova, one su i svojom humanom porukom, kao svaako istinsko umetničko delo, postale univerzalne i svojim dejstvom razrušile regionalne granice. Njegovo inspirativno vrelo i način njegovog poetskog saopštavanja, čvrst oslonac njegovog likovnog tumačenja, nalazio se u predmetnom svetu, čija je bitna, suštinska gibanja, transponovao izvanredno ekspresivno — vizuelno bogato. Lubardin opus, naročito sagledan sa današnjeg stanovišta, a u svom zemitnom sjaju, u punom smislu se može nazvati vitalističkim.

Današnja izložba ovog umetnika, kao i dve prethodne, nosi u sebi pokušaj prevazilaženja već postignutih rezultata, ali u tome i jedno kolebanje, izvesnu suprotnost umetnika, koja već sada ima opasne, sive posledice. Naime, ova suprotnost, ova unutarnja borba nastaje između Lubardinog stvarnog bića, njegove umetničke prirode i njenog nasilnog preobražaja koji se ogleda u napuštanju plodonosnog tla — figuracije — ka još nemotivisanom opredeljenju, apstrakciji, i to onoj varijanti, koja nastaje kao nasušni izliv jednog specifičnog temperamenta, čiji se „automatski“ gestovi fundiraju unutarnjim predispozicijama. Otuda udari postaju likovno funkcionalni, a time i idejno jasni. Kod Lubarde, pak, dobija se utisak opraćar ovim zahtevima. U želji da „osavremeni“ izraz on je bez spontanijih povoda racionalno pristupio novoj koncepciji uništivši tako korene svoje stvaralačke strukture, izvesnim postupkom bli-

skim tašizmu, u najboljem slučaju ostvario samo dekorativne celine. Dođuše, u nekim slikama i na ovoj izložbi. Lubarda bljesne moćnom snagom, sažetom idejom, ali u slikama u kojima se nije izbrisalo sećanje na predmetni svet, što još više potvrđuje nastali nesporazum slikara sa samim sobom, uzrok njegove krize. S druge strane, ove slike pokazuju da se još nisu ugasil stvaralački potencijali ovog našeg slikarskog gorostasa, naravno ukoliko su oni pokretani onim motivima koje umetnik intimno oseća i doživljuje.

Vladimir ROZIC

in memoriam

Beograd 19. oktobra 1964. godine

Bdenje mramornih žena

SUDBINA — ona nedokučivo šarolikava kavalkada bezbrojnih iznenadnih zbivanja, od martirerske ljudske Kalvarije do velike ljudske Sreće, ona neočekivana munja nepredviđenog događaja, koju je nemoguće tačno definisati — nadnosi se nad čovekom i pogada ga od vajkada, i nadnosiće se nad njim, i pogadaće ga, dokle ga bude bilo, doveka. Sa univerzalnim, prirodnim vidom njenog nastupanja, sa biološkom smrtnošću čoveka, odavna smo se suočili, najčešće setno izmirili, ne malo puta i mudro sporazumeli, pokatkad čak i sprijateljili. No sa onim vidom nagle i brze delotvornosti Sudbine koji nazivamo nesrećnim Slučajem — u antičkom, šekspirovskom, geteanskom, puškinskom i tolstojevskom značenju tog mutnog i kobnog pojma — sa vidom nasilja koje Sudbina vrši nesvesno, nečužno i neodgovorno nad čovekom, uplićući u svoju razornu, smoždavajuću akciju ne samo nadmoć i vlast nad prirodom, fizičkom smrtnošću i propadljivošću čovekovom, nego i zakonitu nužnost iskorišćavanja ma i najmanje omaške u složenom spletu činilaca i produkata naše visoke ali ne i savršene tehnike služenja našim sopstvenim industrijskim tvorevinama, — sa tim vidom ispoljavanja moći Sudbine zaista se ne možemo pomiriti, još manje sporazumeti, po-najmanje sprijateljiti.

Devetnaestog dana ovog meseca, uoči proslavljanja dvadesetogodišnjice oslobođenja ovog grada iz ropstva surovej i mrskoj nacističkoj tiraniji, grupa visoko zaslužnih sovjetskih Vojnika, tadašnjih komandanata u zajedničkoj

akciji naše i njihove vojne sile, sada sa grupom svojih mladih vojnih pomoćnika i pratilaca, i posadom džinovskog aviona kojim je, po bratskom i prijateljskom pozivu, putovala na proslavu slavnog i svetlog beogradskog praznika, našla je iznenadnu, brzu, munjevitnu smrt, stropoštanjem snažne vazdušne letilice i silovitim njenim udarom u jedan od sumovitih bokova pitome Avale, pre brdske uzvišice no planine, na samom domaku grada, koji je bio pripremljen da ih srdačno i bratski, toplo i prijateljski, sa srcem punim uspomena, zahvalnosti i priznanja, dočeka, zagri i celom svojom kolektivnom, jedinstvenom, slobodarskom dušom obujmi.

Baš tu, na Avali, sa čijih su uzvišica nekad, zajedno sa našim vojnim rukovodiocima, upravljali združenom, savezničkom vojnom akcijom oslobađanja ovog grada, baš oni koji su toliko zaslužni za skupo plaćene rezultate te akcije, baš uoči dana jubilarnog slavlja tog istorijski izmučenog, gordog, toliko puta tlačnog i nesalomljivog grada! Mi ovim hoćemo, i nemućno, mucajući, krvavim suzama, ridaajući, pokušavamo da iskažemo nešto upravo neizrecivo i neiskazivo. Da zaslužni, ratnim podvizima proslavljeni ljudi posle dvadeset godina podu na mesto jedne od tolikih brojnih svojih vojničkih pobeda, da posle vremenom pravnog brujanja precizno konstruisanih Iljušinovih motora oni stignu na mesto, nad mesto, svojih odlučujućih i stručno nalazičkih komandi u negdašnjim oružanim operacijama, i da nad tim mestom nad tim izletni-

čkim beogradskim brdom, danas bezazlenim predelom vikendskih osveženja hiljada i hiljada Beogradana u munjevito kratkom i strašnom mag-novenju zarivanja jedne moćne i teške gvozdeno mašinerije u to iskislo, blatnjavo, jesenjom maglom gusto obavijeno brdo, oni, odjednom, svih osamnaestoro odjednom izgube živote, baš tu i tada, baš na domaku proslavljanja pobeđe koja je i njihova, baš uoči dana organizovanog i svečanog dvodekadnog jubileja grada Beograda — to duša ljudska, i danas, posle tolikih vekova postepenog i

Nastavak na 10. strani

Pavle STEFANOVIĆ

Petar VOLK

Branica CRNČEVIĆ

piši
kao
što
čutiš

Volim jesen, lišće opada a pokvarenjaci se penju.

Istina se ne krije duboko nego visoko.

Pojeo sam svoje mišljenje, od toga sam debeo.

Obećali su mi da me vode u budućnost a odveli su me u kafanu.

Mnogo je dva prijatelja, odrecite se jednog.

Tužne opsene mraka

Premijera drame „Posle pada“ Artura Milera u Savremenom pozorištu

PRE PADA

SAMO već prisećanje na najnoviju dramu Artura Milera budi do sadu koju još jedino može poremetiti pitanje: otkud među nama toliko inferiornosti koja se ponosi reklamnom parolom da nam je pripala izuzetna čast da na sceni Savremenog pozorišta prisustvujemo evropskoj premijeri tragične burleske „Posle pada“?

Za ugled našeg pozorišta to ne znači baš mnogo. Otud je zanimljivo ispitati šta ovaj tekst, ne ulazeći u njegove veoma sumnjive literarne implikacije, znači na pozornici? Ako je suditi po predstavama — gotovo ništa; pa zato se i toliko teško oteći utisku da to zapravo i nije predstava u klasičnom, a pogotovo ne u modernom smislu. Na takvu misao navodi, pored ostalog, i rediteljska postavka Aleksan-

dra Ognjanovića, koja, i mimo svih vešto postavljenih zamki veoma neposredno, mada nesvesno, ukazuje na praznine i neizražajnost ove površne drame svesti. Zato scenom dominira toliko mraka, da se na kraju on učini glavnim akterom celog ovog događaja.

Možda je pre jedne decenije u mraku i deskripcijama malih pištolj-reflektora neko i video izvesne simbolične valere moderne scene, ali danas je to, na sreću, anahronizam, jer gledalište traži svetla i postaje alergično na apstraktnu rekvizitu i gole praktičke. U tom zahtevu sadržana je potreba da se zaustavi redukcija scene i osiromašenje glumca, kako bi u bogatstvu njihovih protivrečnosti mogla zaista da sazre jedna istinska drama svesti. Ali, kako to i očekivati, kad pred nas i ne

izlaze prave ljudske ličnosti, i kad reditelj ne čini ništa da bi u njih udahnulo istinitost života: kako razarati i sukobljavati svesti ako one praktično i ne postaje? Uz to one se ne mogu na sceni opisati (insistiralo se na tome još kako!), već samo doživeti, a to je glumcima veoma teško, s obzirom da podrazumeva stvaranje sveta u sebi i istine u svetu oko sebe. U ovakvom teatru glumac ne može biti samo mehanički predmet u krutoj psihološkoj šemi na čemu su se pisac i reditelj toliko zadržavali. Zar Kventin u traganju za navodnom istinom o sebi ne beži u obmane i uporno nastoji da izazove sentimentalnost publike i osećanje čistote, pa se time iskazuje kao objekt umesto da nam u svojim osvetljenim nedrima razotkriva ništavilo i njemu suprotstavljiva suštinu svoje ličnosti. Sve je u tom Milerovom komadu površno do neprijatnosti i lebdji u sferama koje ugrožavaju pravu pozorišnu umetnost.

Reditelj se, verovatno iz obzirivosti prema ugledu koji pisac uživa u ovom pozorištu, identifikovao sa svim njegovim opsenama, pa zato i nije bio upozoran u insistiranju na jedinstvu predstave. Prvi deo je postavljen u strogo retorično-patetičnom stilu naših domaćih recitala; deluje monološki čak i u dijaloškim scenama, pa je svaka ličnost svet za sebe i stanje koje se ne približava drugima, ne sukobljava, pa prema tome i ne prerasta u nešto sasvim novo. Ima tu i niz nelogičnosti (evo najmanje: ličnosti govore čas u pravi čas u apstraktni telefon koji visi negde u vazduhu). Drugi deo je suprotan prvom, tako da je na momente, u scenama sa Megi izbijao u prvi plan nekakav operetski naturalizam koji je mrcvario i ubijao istinu gdegod bi se ona pojavila (scene obračuna između Kventina i Megi). Ubrzo zatim postalo je očigledno da je cela ova Milerova lakrdija bila sračunata da Kventina odvoji od njegove iskrenosti i bića koja ga okružuju, te ga time baci u proizvodnje apstrakcije, umesto da otkrije pravu prirodu njegovih postupaka (zar u tom smislu nije karakteristično da su mnogi pasaži ostali nedorečeni i nejasni, naročito oni u kojima se govori o Kventinovim političkim razočaranjima). Reditelj je i tu učinio svojer zamagljujući sukobe, plašeci se da čemo možda prema takvom Mileru postati znatno rezervisaniji. To je na ivno, jer svaki obavešteniji čitalac mogao bi o tome mnogo više da kaže. Uostalom, sve je u stilu sahrane iluzije o jednom delu, a što je najvažnije, istine na sceni u čije ime je sav ovaj nemogući ritual i izmišljen.

Glumci su tome prisustvovali samo kao svedoci, pa sa njihovom spremnošću da učestvuju u otkrovenjima niko nije ni računao. Ostali su izvan apsurd i zato su mnogi od njih proveli toliko vremena u mraku bez mogućnosti da i sami nešto odrednije učine. Njihova iskrenost ovde nije imala vrednosti, te otud bezizražajnosti na pretek. Pored toga, glavne uloge su dospеле u pogrešne ruke: Zoran Radmilović, sa svojim izvanrednim darom za karakternu komiku, kao Kventin delovao je preplašeno, inferiorno, bez stila i želje da se zagleda u samog sebe, često ravan. Njegova fragmentarna korektnost nije bila dovoljno snažna da bi prelasla u glumački kvalitet. Još veća zabluda je Olga Stanisavljević u ulozi Megi. Bez šarma, senzibilnosti i snage za izražavanje složenih emocija ona se zadržavala na proizvoljnim oznakama, uglavnom onim koje predstavljaju Megi kao glupu, nastranu, i više komičnu nego tužnu i nesrećnu ženu (izuzetak je njena pojava na kraju prvog čina, gde je delovala za trenutak kao jedina svežina u tom dugom i zamornom manipulisanju sa Kventinovim preokupacijama).

U ovom košmaru najbolje se snala Neda Ognjanović, koja je svojim prefinjenim stavom, nenametljivom koncentracijom i umetničkom preciznošću izvanredno predstavila lik Lujze, Kventinove prve žene. Isto tako, vredna pažnja je i iskrenost Tatjane Lukjanove u ulozi majke.

Branko LAZAREVIĆ

Ovih dana je prošlo dvadeset godina od smrti njegove. O umiranju njegovom nadoh beleške u mome dnevniku i, evo, objavljujem ih.

DOK JA ovo beležim, dođe i da našnja „Politika“ i u njoj vest da je Bogdan Popović, umro. U vreme revolucije, u doba nepoznatih promena i zaglušja, odlazi Bogdan Popović.

Video sam ga poslednji put prekinuć i, za vreme bolovanja, od nedelju dana, skoro redovno i, u svome drugom Dnevniku, zabeležio sam sve o njemu iz tih dana.

To ću sutra izvaditi. Danas, posle podne, u 2.30, sahrana mu je.

9 novembar 1944.

Bogdan Popović je otišao i za uvek otputovao u zemlju. Njegovo telo počiva u jednom žutom sanduku. Nekoliko slabih govora pade na njegov sanduk u kojima nije ništa bilo od njegovog duha. Pozvaše me da i ja govorim, ali ja izbegoh. Nije vreme da se sad o njemu govori. Ja sam o njemu

BOGDAN POPOVIĆ

vanja ni pre spavanja. Izgubio sam nociju doba. Kad se probudim, ne znam da li sam se probudio posle noćnog spavanja ili posle dnevnog spavanja. Inače, spavam dobro.

„Kad je došao Koen, reče: „Eto, rat, rat. Ništa nije strašnije od rata. Treba pročitati Philosophisches Wörterbuch u Kroner-ovom izdanju, pod reči Krieg sve. Nikad se sa manje reči nije više reklo o ratu. U ta dva stupca ima više nego u kakvoj nemačkoj knjizi od dve hiljade strana, a Nemač je i to napisao.“

„S vremena na vreme, ulazi u bunčanje: „Ima ljudi, ima mnogo ljudi“, i tako često. Često zatvori oči i vidi se da je odsutan. Neprestano mu je hladno. Zamolih za toplu bujotu, te mu je donesoše i staviše kod stopala. Kad se malo zagreja, on reče: „E, sve je toplota. To je eufozija. Sve je vezano za kalorije“, i kad mu pomenuh naše bavljjenje na Hvaru, on zavapi: „To je zemaljski raj, to je lepota. Kad se posuncu, sa crnim naočarima, kroz onu šumu, vraćam ka hotelu, osetim svu lepotu sunca, mora, šume i Hvara. Tamo ćemo na leto, jel'te, Branko?“

„Posle malo iskritikovao je celu našu politiku i političare: „Srbi nisu pametan narod. Sta sve ovo počinismo? Da li ima naroda koji je ovako platio? Nepametni smo, nepolitičari smo. Ima emocija, strasti, emocija, ali pameti nema. Ovoga puta i Hrvati ispadoše pametniji političari od nas.“

Pod drugim novembrom imam ovo zabeleženo o Bogdanu:

„Bio do Bogdana. Neprestano drema. Bude ga svaka četiri sata da bi mu pustili mokraču. To ga silno umara i ljuti se na to. Zali se da je loman. Vrlo je jako omršavio. Kad mu stave katetar u mokračnu cev, vide se suhe noge i jako ispale butne i ključne kosti. Danas sve što je govorio bilo je vezano i pametno.“

Pod trećim novembrom:

spira naročito obožava i zna ga celog.

„Dve tri reči padoše i o estetici. Desroa cenit. Kročea ne mnogo, jer je Hegeljanac, a on Hegela smatra za tešku konfuziju i rdavog mističara. Za sve estetičare reče: Teško je sa estetikom. Rdavo je postavljena od početka, i to tako sad ide neprestano pogrešno i sa rešenjima. Samo se greši.“

„U to ude i dr. I. Jovanović i, posle nekoliko trenutaka, izazva me napolje i reče mi da je stanje vrlo ozbiljno i da ima ureu 2. 10. Posle malo, kad ga je pregledao, reče mi da mu je prostata ogromna, veličine mandarine. Sa nekoliko instrumenata pokušavao je da mu izvadi nešto mokrača, ali nije išla. Odmah dadoše glikozu, nekoliko kubička, u venu desne ruke. Dođe mu i sestričina i donese malo kompota za ishranu.“

„Kad ostadosmo sami, govorili smo i o smrti. Reče mi: „Smrt je dobra, ali da ne dođe kao bol i bolest, nego da dođe prirodno i bez biološkog raspadanja i nečistote.“ Kao i za vreme bombardovanja, i sad se drži hrabro i filozofski. „Čovek se navikne i na strah“, reče. Reče mi još: „Eto me se stekla nesreća i zlo.“

„Kad ja pomenuh ona tri japanska majmuna (sa prstom na ustima, sa rukama na očima, sa prstima u ušima) kao simbol ljudske mudrosti, Bogdan mi navede velike stihove Mikelanje-love: „Ne osećati, ne videti, ne čuti.“ „Po želji dr. I. Jovanovića odoh da tražim dr. Leona Koena koji se vratio iz Londona, da bi i on video Bogdana i da bi se konsultovao. Ali, ne nadoh ga.“

Pod prvim novembrom, po podne, imam zabeleženo ovo:

„Danas se kod Bogdana, za jedan dan, urea popela za čitav jedan grad: 3.20. Dr. Jovanović me moli da na svaki način nađem dr. Koena. Na jedvite jade nadoh ga u polupanom Dru-gom hirurškom odeljenju i dovedoh ga. Pregleda ga i reče da je stanje vrlo opasno. Glikoza mu se daje u vrlo velikim količinama. Danas je uzeo i malo meda i šećera. „Samo“, kaže, „nikako ne znam koje je vreme ni posle spa-“

„Bio do Bogdana. Samo drema. Zali se da je umoran i da mu je teško. „Uremija vodi tome, tome dremežu i spavanju“, kaže mi dr. Miloš Đorić koji dođe do njega, i tako se i umire u spavanju.“

Petoga novembra sam pribeležio sledeće:

„Njegovo lice je već jedna posmrtna maska. Oči su mu skoro redovno zav-tvorene. Kad ih otvori, dosta su zamu-čene, lutaju negde, i ima u njima neke tuge. Često je u vizijama i bunčanju-ma. Pozna je svakoga ko dođe. Dođe g. Mata Bošković, njegov sedamdeseto-godišnji prijatelj: „O, Mato, ti si.“ Go-vori sa njim polako, jedva se čuje. U jednom trenutku me pogleda i reče: „Misije, misije, treba da se primite mi-sije.“ Posle malo zagleda se u beli zid iza mene i reče: „Ona crna ploča je kao ogledalo. Eno, neko se tu vidi da prolazi.“ Pade nekako i vino u govor. Stari prijatelj čašice dobrog vina, re-če: „E, popio bih čašicu vina, ali da nije ni suviše jako ni suviše slabo.“

„Drže mu katetar redovno da bi mokrio svaka četiri sata. Ali, uremija je bolest koja se u njegovim godinama ne leči. Toksin ulaze u krv, reče mi je-dan mlad lekar, i zato bunca i vizioni-ra. Da se izvrši hirurška intervencija, Bogdan je star. Prema svemu, Bogdan Popović se gasi i polako umire, i za koji dan će prestati da radi jedan od naših najvećih mozgova. On se oseća, kaže, bolje: „Danas bolje nego juče“, reče mi. Ali to je usled velikih količina glikoze koje dobija.“

I šestog sam ga posećio oko četiri sata posle podne (sutra ujutru on je u 7 sati umro) i imam ovu poslednju belešku o njemu:

„Bogdan Popović se danas žalio na bolove u grudima i — peti. Naročito se žalio na bol pete na levoj nozi. Po-čeo je i da kašlje. Urea 3.1. Lice mu je bilo vrlo bolno i bio je prilično ner-vozan.“

IZMEDU LIBRIKE I PATETIKE

Nastavak sa 3. strane
pesnik služi u ovoj knjizi. Ni stihovi kao

„Zemlja je rosa u grančici krina
na šlemu pod kojim se mržnja
rascvjetava“

ne uveravaju nas u suprotno, već sa-mo proširuju prvobitni utisak o ovoj poeziji.

U ciklusu „Kamenu se molim“ ima nekoliko drukčijih pesama, kao što su „Zvijezde padaju“ i „Crna noć“, u ko-jima ima atmosfere i slike, ima po-etskog duha, mada i one ostaju bez daha da svoj ritam i zvuk nametnu u širem obimu. Ovim bi se pesmama mo-gle dodati još neke, kao „Svi pucaju u zoru“, „U smračenom srcu“, kao i ne-ke iz ciklusa „Smrt dolazi“: „Ostavi cvijet, djevojko“, „Smrt dolazi“, „I to

je, možda, sreća“, koje nagoveštavaju da bi pesnik mogao da ostvari i zna-čajnije rezultate, ukoliko bi se oslo-bodio patetike i traganja za velikim temama.

U ovim pobrojanim pesmama tre-balo bi, može biti, tražiti pravog Vu-janovića, liričara, a ne patetičara, pe-snika koji svakako ima šta da kaže i čija poetska avantura nije bila pot-puno uzaludna. Ako nas nije uverio u umetničku egzistenciju svog visokog, tona i egzaltiranih strofa, on se u ova-kvim, kraćim pesmama, ponekad prav-im mimijaturama, predstavio u dru-gom tonu i drukčijoj boji. Zato, veru-jući u ovog drugog Vujanovića, intim-nog i iskreno doživljenog, možemo sa-mo da žalimo što u ovoj zbirci nije bilo više takvih ostvarenja i što je patetika pretezala nad lirizmom.

Ivan ŠOP

TED HJUZ

Vidra

I
PODVODNE oči, jeguljino

Ulje vodenog tela, ni riba ni zver nije vidra:
Četvoronožna a ipak obdarena vodom, da nadribi ribu;
Opnastih nogu i dugog krmanskog repa
I okruglom glavom kao neki stari mačak.

Donosi legendu o sebi

Stariju od ratova ili pogreba, uprkos psima i klopkama;
Ne pušta koren kao jazavac. Luta, pišti;
Juri zemljom kojoj više ne pripada;
Vraća se vodi i u njoj se topi.

Ne pripada ni vodi ni zemlji. Traži
Neki svet izgubljen kada je prvi put zaronila, koji više ne može da nađe,
Nosi svoje izmenjeno telo u rupe jezera;
Kao ča je slepa, seče potok dok ne lizne
Štjunak izvora; od mora

Do mora dolazi za tri noći
Kao kralj koji se krije. Pišti starom obliku zvezdane zemlje,
Preko utonulih farmi gde lete slepi miševi,
Bez odgovora. Dok svetlost i pesma ptica ne dođu
Jureći drumom za mlekarškim kolima.

II

POTERA je izgubila. Sape na blatu.

U trsci, nozdrve kao površinska zrna,
Vidra čeka, satima. Vazduh,
Kružeći oko zemlje, kužan i potreban,

Mešajući duvanski dim, pse i peršun,
Pažljivo stiže u utonula pluća.
Tako biće pod okom leži,
Pažljivo i povučeno. Vidra potiče

Dvostrukom krađom i krijenjem —
Iz vode što hrani i utapa i sa zemlje
Što joj je dala dužinu i gubicu psa.
Hrani se u bistrom pokrivaču

U kome žive odrazi. Srce teško kuca,
Veliki pastrmski mišić iz mrtve hladnoće;
Krv je stomak logike; izlizače riblju
Kost do kraja. I ume tajno da se pari

Sa svojim parom u polju punom
Nervoznih konja, ali nigde ne okleva.
Otrgnuta od pasa, pretvara se u ništa,
U ovo dugo kolima na naslonu stolice.

Sekretarica

KAD bih je dirn'o vrisnula bi i u plaču
Otišla da leći tu užasnu ranu: ceo
Dan, kao čvorak ispod trbuha bikova,
Juri među ljudima, beži, gviru,

Hitro skače na prvi pokret roga.
U sumrak kaska kroz napasti strasti
Kao vredan miš. Najzad je spasena i kući
Krpri rupe na čarapama, iscepane košulje,

Za oca i brata i ukusnu kuva večeru:
Rano leže u krevet, zatvara svojih
Trideset godina i leži sa stisnutim butinama,
Krijući svoje lepe oči dok dan ne svane.

Oktobarska zora

OKTOBAR ne neven, a ipak
Čaša polupuna vina ostavljena

Cele noći tamnom nebu, zorom
Sanjao je opomenu

O leđu preko svog oka kao da se
Uzdiglo ledeno doba.

Travnjak pregažen i posut
Od prošle noći i zviždavo zeleno

Šiblje osuđeno da vene. Led
Tamo je zabio svoje koplje.

Prvo koža, nežno ovde
Preči titranje vazduha;

Uskoro ploča na ribnjaku i vodi;
Onda tone lanaca i masivna brava

Da zadrže reke. Onda, zvukom i vidom.
Mamut i Sabljaš slaviče

Sastanak dok šaka hladnoće
Guši vatru u jezgru sveta,

Guši vatru u jezgru srca,
Što uskoro treba da počne.

Preveo Vladimir ŽUNJEVIĆ

ROMAN BRATNI

ANZEJ KIJOVSKI

BOHDAN ČESKO

Kuća i ulice varšavske

KUĆE i ulice jedan grad ne čine gradom! Koliko puta smo ponovili ovo napisano pravilo uveravajući jedan drugog da bismo mogli, ili u većini slučajeva da ne bismo mogli da živimo ni na jednom drugom mestu do tu gde smo. Uveravajući sami sebe da su ljudi, atmosfera, milje, tradicija ili njen nedostatak, ono što daje draž posebnosti jednom mestu, ono što nije toliko koliko eksterijer, koliko kuće i ulice, podložno promenama. Susret sa Varšavom, ma koliko kratak bio, dovodi u pitanje cvo naše osećanje. Grad heroj i simbol svom svojom i metaforičkom i bukvalnom širinom, svojom raznovrsnošću i svojim kontrastima, svojim spomenicima i zdanjima čije je građenje u toku, predstavlja jednu duboku i psihološku projekciju čitave nacije. Dovoljno je znati da Varšava, ili bar onog većeg njenog dela uz zapadnu obalu Vисле, dela koji se i smatrao velegradom, po svršetku rata doslovno nije više bilo, a da je danas gotovo svaka varšavska građevina, bez obzira na vreme nastanka i stil arhitekture, rekonstruisana, podignuta onakvom kakva je i bila pre razaranja. Glavni grad ovog velikog kulturnog naroda neuporedive nacionalne svesti i samosvesti nije samo potvrda njegovog napretka, ekonomskog progressa ili razvijenog estetskog osećanja, već je pre svega potvrda njega samog, njegove težnje da bude kakav je uvek bio. Bitna njegova osobenost otud je angažovanje svih snaga, duhovne i materijalne kulture, istorije i sadašnjosti, angažovanje u vaspostavljanju kontinuiteta koji je sa raznih strana tako često i tako nasilno bio prekidan... I zato, ma kako dugo čovek u živom sećanju zadržavao susrete sa ljudima iste profesije, ili izlive simpatija kojima je zbog pripadnosti ovom našem narodu bio izložen u svakodnevnom uličnim razgovorima, podjednako dugo moraće da se seća varšavskih zdanja i spomenika. Sećaće se dvoraca-muzeja Vilanov i Uvaženki, u kojima mnogi otet eksponat zamenjuje maketa, pamtiće Stare Mjasto, stari deo grada kojim se Varšavljeni toliko ponose rekonstruisan da izgleda tako kako je vekovima unatrag izgledao, i trudiće se da što duže misli na cveće u ulici Novi Svjat, Maršaukovskoj, Jeruzalemskoj, na Placu konstitucije i tolikim drugim mestima na kojima su se odigrali događaji iz bliže tragične prošlosti.

Sećaće se, jer u Varšavu je sem kolektivnog napora ugrađena speci-

fična svest nacije, njena visoka kultura, njena ljubav i mržnja, jer kuće i ulice varšavske — tom se utisku čovek ne može oteti — otkucavaju bilom svojih ljudi, osećaju dušom svog naroda.

Ima kontinuiteta — nema kontinuiteta

KONTINUITET, tokovi, tradicija, pojmovi su koje sam u razgovorima sa poljskim piscima najčešće čuo. O bilo kome ili o bilo čemu da se govorilo osećao sam u rečima svojih sagovornika potrebu — a ona je, verujem, jedna od bitnih osobnosti poljskog duha — da se otkrije veza, da se pronađu argumenti koji bi govorili da nešto iz nečega proizlazi ili se u nešto uklapa. Ni malo se, zato, nisam iznenadio kada mi je Vlodzimjež Mačong, jedan od najistaknutijih mladih kritičara, rekao: „U Krakovu nema avangarde... 1956. godina koja je označavala renesansu na svim planovima duha, kada su se štampali manifesti i programi, prošla je. Prošla je generalna revizija. Avangarda je postala klasična. I ona već kondenzuje izraz i sintetizuje ideje“. Mladi i mladi posleratni pesnici, — koji žive i rade pored Pšiboša, Ruževiča, Šimborske — Ježi Harasimovič, Stanislaw Grohovjak, Zbignjev Herbert, Miron Bjalosjevski i drugi, sve manje se smatraju novatorima i avangardistima u bilo kom smislu te reči i otkriva se da je njihova bliskost sa nastojanjima pisaca i grupa što pripadaju književnoj istoriji očevitna. Miron Bjalosjevski, tako, koji naveliko eksperimentiše jezikom, traži nove sintaksičke relacije i često u stvaralačkom procesu ide od fraze ka konstruisanom poetskom organizmu, u stvari je prirodan nastavak krakovske međuratne pesničke grupe „Avangarda“, kojoj su pripadali J. Pšiboš, T. Pajper, A. Vat... Stanislaw Grohovjak, na drugoj strani, „kralj turpista“ kako ga je Ivaškjevič nazvao, pesnik „estetike ružnog“ vezuje se za drugu međuratnu grupu „Skamander“ (Tuvim, Ivaškjevič, Slonjinski i dr.).

Kontinuitet je glavna tema razgovora i onda kada kontinuiteta — nema. A nema ga, misle poljski kritičari i romansijeri, u prozi. Ne računajući generaciju Anzejevskog, Rudnjickog, Brandisa, generaciju čiji je teoretičar bio veliki kritičar, profesor Kažimjež Vika (profesor i akademik koji je u toku sa strujanjima u najmlađim književnim generacijama) i koja ima svoje

određeno mesto, prva posleratna generacija prozaista određuje se veoma jasno. To je generacija koja — kako veruje istaknuti kritičar i romansijer Anzej Kijovski — za razliku od one koja je došla 1956. ima svoju ideologiju. Njeni predstavnici Bohdan Česko, Roman Bratni i drugi, zauzimaju vrlo jasan stav prema bliskoj prošlosti, prema ratu čiji su učesnici bili. Jedan od najboljih poljskih stilista, Bohdan Česko, koga zbog njegovog pomalo bahatog ponašanja upoređuju sa slikarom koji je imao ogromnu ruku, a slikao je minijature, pisac nekoliko zbirki pripovedaka i novela, posmatra čoveka smeštenog u istoriju i suočenog sa dilemama. Čoveka koji mora da bira, ne opredeljujući se samo ideološki, već da bira uopšte, u moralnim pitanjima svakidašnjeg života. „Politika ima fluktuacije — kaže Česko — a čovek se menja sam po sebi. Ono što se ideologije tiče desile se i ovako i onako... To što sam komunist i stari partizan nema uticaja na ono što pišem, jer ne iskazujem ideologiju već ono permanentno u čoveku“. Njegova duža novela „Tren“ (reč ima dvostruko značenje: tužbalica i po-

torijskih zbivanja u bliskoj prošlosti i psiholoških konflikata u ljudima. To je istorija života trojice ljudi u vremenu varšavskog ustanka i prvog perioda posle rata. Knjiga ima tri dela; „Smrt prvi put“, „Smrt drugi put“ i „Život“. Treći deo odnosi se na vreme staljinizma.

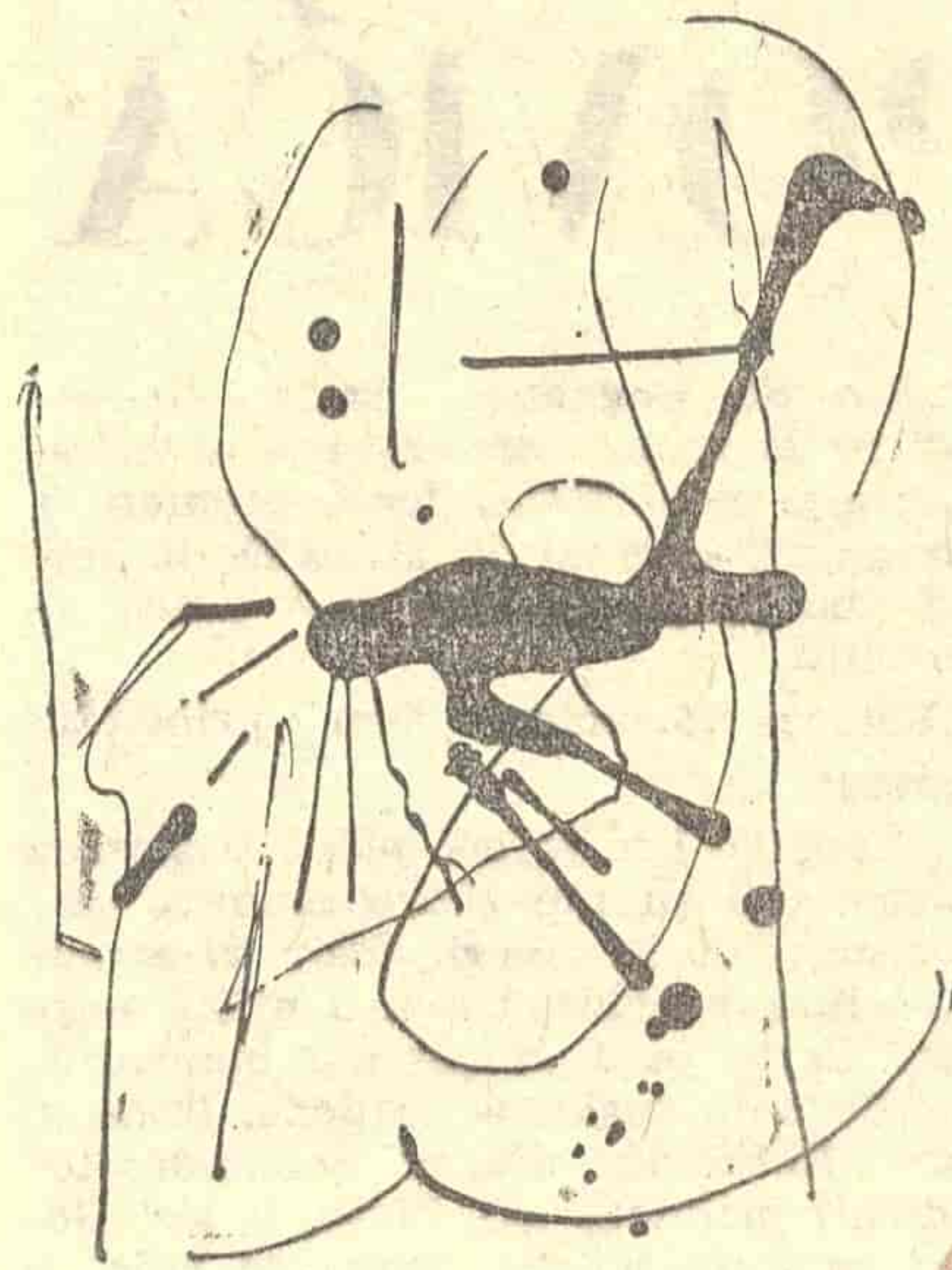
Nova generacija prozaista pojavila se 1956. godine (Marek Hlasko, Marek Novakovski i dr.) Njihovu duhovnu klimu Anzej Kijovski upoređuje sa duhovnom klimom „bitnika“. To je generacija oslobođena tereta koji su prethodnici nosili i izneli na svojim plećima, prva generacija koja može da hođa po oblacima, ali i generacija koja se suočava sa novim opasnostima ogromnih razmera. Otud revolt, otud bežanje u daleko potisnute sfere svesti, otud opšti eskapizam. To je generacija koja izdaje svoje prve knjige, dokazuje talenat, ali pred problemima svog vremena okreće glavu.

Poručnik Orson igra tvist

INTERPRETACIJI Slavomira Mrožeka („Smrt poručnika“ u Teatru dramatičnom) kontinuitet je dobio komičnu dimenziju. Poručnik Orson, očevitno parodija Mickeljevskog junaka i, uopšte, parodija mistifikovanog shvatanja patriotizma i herojstva, presedeo je u tami pre sto godina da bi se našao u društvu sa da našnjim huliganima. Dva pogleda na svet, dve koncepcije života, dve emocionalne temperature sukobljavaju se burno i bučno uz prasak satiričnih varnica. Poručnik Orson, sklerotičnih kolena, sa dugom bradom, igra tvist, a kada ga posećuju duhovi pesnika i komandanata, koji su ga u svoje vreme izmislili i idealizovali, verbalni duel među njima završava se nadmoćnom pobedom Orsonovom.

Satirični teatar „Sirena“, u kome igra nekoliko generacija izvrsnih poljskih glumaca koji recituju, plešu i pevaju, takođe imponuje svojom dugom tradicijom. Intenzitet satire nije ono što pre svega impresionira. Mnogo više je to umetnički nivo izvođenja skečeva i humorističkih dijaloga. Petnaest posleratnih godina, ne računajući dugu predratnu tradiciju, članovi tog teatra, univerzalni estradni umetnici Adolf Dimša, Irena Kvjatkovska, Hanka Bjelicka i drugi, pune svoju kuću u Litevskoj ulici, potvrđujući visokim umetničkim nivoom svog izvođenja i noviju verziju stare sentencije: u zdravom telu — zdravi zubi!

Bogdan A. POPOVIĆ

hod), koja se može uvrstiti u najbolje tekstove o ratu uopšte, slika grupu ljudi neljudski izmučenih, grupu koja učestvuje u poslednjim bitkama rata i gine. Nema patetičnog patriotizma, nema uzvika „slatko je poginuti za otadžbinu“. Rat je užas i samo kao užas može se opisivati. (Kritika je, uglavnom, s ideološkog gledišta negativno ocenila knjigu, ali je tiraž od 40.000 primeraka u nekoliko izdanja rasprodan.) Najnovija knjiga plodnog prozaike Romana Bratnog „Kolumbi“ široka je freska is-

U danima proslave 150-godišnjice pesnikovog rođenja

DA JE ŽIV LJERMONTOV, ne bismo bili potrebni ni ja ni Dostojevski...“

Ove reči Lava Nikolajeviča Tolstoj ne deluju, naravno, kao realna ocena. Nepravične su u odnosu na dva genijalna opusa. Kao da Tolstoj i Dostojevski mogu biti suvišni, „prekobrojni“! I pored toga, Tolstojev sud o Ljermontovu (ili određenije: o Ljermontovu-prozaiku) sadrži u sebi dvostruko dragoceno upozorenje. Pre svega, on upozorava na pronicljivost genija koji je odavno — u vremenu kad su površna, uska tumačenja Ljermontovljeva stvaralaštva još postajala i deštvovala — duboko osenio trajnu lepotu i osobenu pokretačku moć toga stvaralaštva. Drugo, Tolstojeve reči zvuče kao svojevrsna poruka vrhunske književnosti našem vremenu, a napose ovim danima u kojima se obeležava 150-godišnjica rođenja Mihaila Jurijeviča Ljermontova.

Ljermontovljevoj besmrtnoj poeziji, tananoj i pomornoj prozi, dramatičnom „Maskarada“ (koja je nadahnula velikog Majerholda za jedno od njegovih najinteresantnijih rediteljskih ostvarenja) zaceo nije neophodno posebno produženje prava na boravak u svetu književnosti i u ljudskim svetovima. Velika proslava koja još traje u pesnikovoj domovini, i koja je dobila obeležje

LJERMONTOV

M. J. LJERMONTOV

Ljermontovljeve godine, ponajmanje ima karakter prigodnih evokacija čija bi svrha bila baš u takvom produženju, jer delo Ljermontova prolazi kroz dvadeseti vek kao savremeno, prisutno, blisko.

Zanimljivo je da jedan od sovjetskih „ljermontovista“, istaknuti pesnik Pavel Antokoljski, baš ovih dana naglašava — u oktobarskoj svesci moskovskog časopisa „Voprosi literaturi“, u obimnoj anketi povodom 150-godišnjice Ljermontovljeva rođenja — da su njegovi stihovi presudno delovali na čitav potonji razvitak slobodarske, motivima heroizma protkane ruske poezije. I to ne samo na opus Njekrasova nego i na pesništvo Bloka i Majakovskog. Prema rečima Antokoljskog, poslednja Ljermontovljeva poema „Valerik“ uticala je u istoj meri i na kasnije zahvate ruskih pesnika iz ratne tematike, i na rusku, odnosno sovjetsku umetničku prozu sa tog tematskog područja. Ljermontovljevo viđenje rata i čoveka u ratu (uzdignuto do visina humanističke svesti) odrazilo se u mnoštvu dela, počev od Tolstojevog savastopoljskog ciklusa i proze Vsevoloda Garšina pa do ostvarenja sovjetskih pisaca, od kojih Antokoljski pominje sedmoricu; to su Aleksandar Fadejev, Konstantin Simonov, Vasilij Grosman, Emanuel Kazakevič, Viktor Njekrasov, Grigorij Baklanov, Jurij Nagibin. „To može da ostane neprimetno za njih, ali od onog trenutka kad je pisac shvatio da je njegov domen — istina, on postaje autor „reportaže“ srodne Ljermontovljevom „Valeriku“... — kaže Pavel Antokoljski.

Poput ovog pesnika, i drugi učesnici ankete mesečnika „Voprosi literaturi“ potcrtavaju trajanje Ljermontovljeva dela — trajanje intenzivno, jarko, preobilno neposrednim i posrednim stimulusima. Kako naglašava pesnik Evgenij Vinokurov, delo Ljermontova je u isti mah i „nastavak Puškina“ i antiteza njemu. U slavnoj pesmi „Prorok“ i spevu „Demon“ (koji, zajedno sa spevom „Mciri“ najuverljivije potvrđuje moć Ljermontovljeva genija u oblasti poeme) prisutan je „unutarnji spor s Puškinom“. Jer Mihail Jurijevič, po mišljenju Vinokurova, dijalektički nastavlja Puškinovo delo, i to putem na kojem počinje da se razvija u ruskoj poeziji linija psihološke produbljenosti, misaonosti.

Danijel DRAGOJEVIĆ JUTARNE SUNCE

JABUKA

PRIHVACAŠ jabuku koju ti dajem spremna da je prineseš ustima. Vidim izuzetnost i neponovljivost tog dodira, mekoću uzajamnosti. Osjećam kako se događa nešto značajno, ali to izgleda toliko obično, tako svakidašnje: ti držiš jabuku igraš se njome.

A jabuka dolazi iz čitave prošlosti i upućuje na ono što se mora događati neprestano. U tvojim rukama sada stoje sva godišnja doba, miješaju se u radosti boje slične tvome licu.

Koliko čistoće odjednom! Kada vidim kako se igraš jabukom, svu skupljenost u njoj, nehaj kojim prelaziš prstima preko kore do udubljenja sa peteljkom, a onda je odjednom uhvatiš meko, kao neku malu životinju, osjećam da će to, ovaj čas, ostati zauvijek u tebi, u tvojim budućim pokretima, tvojim rukama koje sada plod prinose ustima.

SUNCE

DANAS si u sobi gonila jutarnje sunce.

Hvatala si ga rukama, nisi ga uhvatila, izmicalo ti je. Ali ruke su ti bile kao od pravoga zlata.

POLJE

TI i polje jedna ste duša.

Čezne trava za prijateljstvom mrava, nebo za proljetnom zorom. Ti i polje jedna ste duša. Dok trčiš raduje se zemlja, vlati na koje gaziš radosno podižu glave. Vjetar je upravljen na onu stranu gdje je najsitniji zvuci poigravaju i lete.

KIŠA

TAKO si dobra, proljetna kišo.

Dok se Nataša iz vrta vraća kući, po njenom licu padaš sasvim tiho.

LJULJAČKA

ČAS si bliže zemlji a čas bliže suncu.

Vada si ko ptica. Leti, mala srčco, leti, mali cvijete,

i u letu mahni svojim drugovima; jednom dobroj zemlji, onda svijetlom suncu.

JUTRO

GDJE su sada one tvoje ptice? Kamo su otišle? Ni jedna ne pjeva, ni jedna ne leti. A juče su jutro nadrastale, iznenada izlijetale iz grmova, tako da si često preplašena odskočila od zemlje.

I danas je zora, čista razdaljina, a ptica, tvojih ptica, nema.

KAMENČIĆI

NE BOJ se, Nataša ova kiša dolazi na nogama mrava: tiho, tiho. Trčimo ispod bora. Ona će za čas stati, i ti ćeš se preko rose vratiti svom kamenju sa kojim se igraš.

TRAVA

KADA uđeš u travu, ne vidim te, ali po talasanju trave pratim tvoj hod, i znam da ćeš uskoro na drugom kraju izletjeti kao prepelica.

JESEN

NE kupi lišće žuto i crveno, i ono koje leti. Ne kupi više. Nastaviš li, doći ćeš do kraja večeri i do jutra. Umorit ćeš se. Tvojim se ruke male, ova je jesen bez kraja, svuda gdje kreneš nastavlja se. Ne kupi više, sve je ovo tvoje, i ono lišće koje još nije niklo i sad je na nevidljivim granama.

RIBE

NATAŠI su još uvijek najdraže male ribe, one oko kamenja, što plešu, kaže ona. One sve nešto čudno čine: iznenadno skoče, vraćaju se, bez ikakva reda. Možda je to ovo jesenje doba, ili smo došli u vrijeme neke njihove igre.

IGRA

MORE kada ide k tebi, izgleda malo ljutito. Ne boj se. Ono se samo igra. Vidiš, do nogu ti dođe, onda se vraća i utiše. Dok ga čekaš, ono se skriva, pa se ponovo zaleti da te prestraši. Ne boj se, našim mu se. Zločko jedan, igra se. Pruži mu ruku.

Kratka priča se može dogoditi u životu

RAZGOVOR SA DOBITNIKOM TREĆE NAGRADE SA KONKURSA ZA KRATKU PRIČU

Da li je kratka priča jedini oblik vašeg kazivanja. Zašto ste se za kratku priču odredili da biste izrazili svet koji nosite u sebi?

KRATKA PRIČA nije jedini, ali je moj najomiljeniji oblik kazivanja, da

se poslužim vašom frazeologijom. Opredivo sam se prevashodno za kratku priču zato što smatram da se ona može dogoditi u životu, što nije slučaj ni sa jednim drugim književnim oblikom. Dok je za kratku priču ponekad dovoljna opservacija, za romanesknu formu potrebno je artifično sazimanje, kompozicija, grubo rečeno — zanat. Zato je kratka priča i u našem vremenu najspontaniji literarni izraz.

Šta vi mislite o situaciji u kojoj se kratka priča kod nas danas nalazi?

ČINI MI SE da naša kratka priča polako osvaja pozicije koje je naglo izgubila pre nekoliko godina. Ipak, daleko sam od toga da budem zadovoljan. Nadajmo se da će uskoro i naša štampa i njeni čitaoci biti zasićeni importom i da će domaća kratka priča zauzeti ono počasno mesto koje joj s pravom pripada.

S kakvim se teškoćama suočavate u svakodnevnom radu na vašoj literaturi?

ZA MENE literatura nije svakodnevni rad, već praznik. Nisam pate-tičan, već bukvalan. Posle rada u redakciji ostaje mi subota i nedelja na slobodnom raspolaganju. Obično to vreme provodim kod kuće nad svojim tekstovima. U ponedeljak već sve to zaboravljam i hitam među svoje druge novinare da podelim s njima brige oko pripremanja novog broja našeg lista. To nisu teškoće, već moj način života, koji ne želim da menjam. Najveće muke nastaju onda kad prijatnu strast za ono što radimo zameni sumnja i mržnja, ali to je tema za sebe.

Žika LAZIĆ

Kiša za utopljenike

NISMO bili odmakli daleko od mosta, kad nas sustigoše prve kapi nošene vetrom. Jurili smo napred, gonjeni tamnim oblakom koji nam se preteći kolitao nad glavama. Ugledavši bife, utrčali smo kroz otvorena vrata, već vlažne kose. Niz čelo, prelazeći preko bora, milela mi je jedna poveća kaplja, poput hladnog insekta, ostavljajući za sobom vlažan trag.

U kratkom predahu između izbegle kiše i suvog skrovišta, ispunjenog razređenom alkoholnom parom i duvanskim dimom, stajali smo okrenuti iznenadno pomračenom danu, koji smo započeli jutros na reci u jarkoj svetlosti, gadeći po svetlucajućem pesku.

Neko je zalupio vrata u trenutku kada se posle seva munje razlegao tresak. Taj napadni zvučni lom sručio nam se na glave, izazivajući u svima nama atavistički strah od neba. Posle tog bliskog groma, otpočela je žestoka svečanost guste letnje kiše. Ispunila me je radost žednih biljaka u osušenoj zemlji čiji će koreni još ove noći nabreknuti od sile.

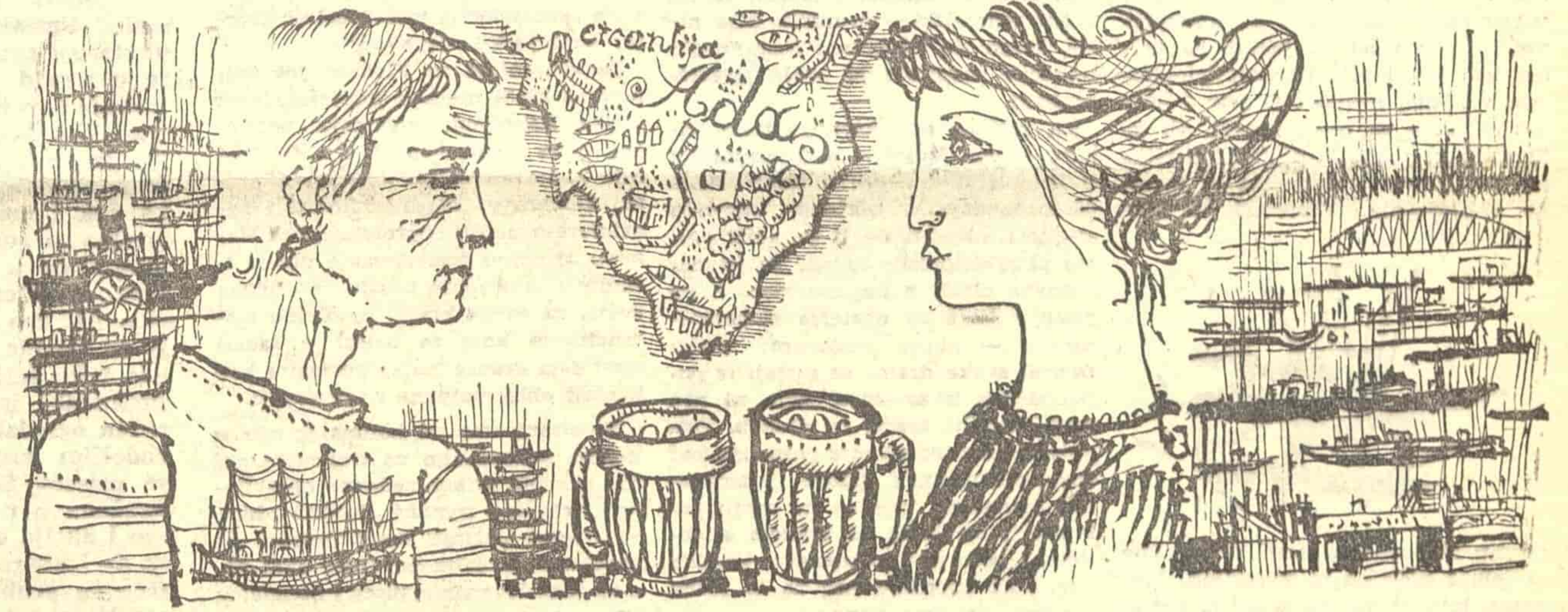
Mira je pokazala na prazan sto kraj staklenog zida. Iako je bife bio prepun, svi su izbegavali da budu tako blizu gnevnih Zevsovih urlika i tražili skrovišne stolove ili su ispijali pića za šankom. Miri i meni bilo je naizgled svejedno. Plašili smo se koliko i drugi, naravno, ali smo bolje od drugih skrivali strah.

Sedeći, mogao sam da vidim tek jedan deo puta koji smo pretrčali, bežeći ispred hladnog vetra i mračnog zakolutanog oblaka, koji je rastao u vis, objavljujući se munjom na horizontu. Zemun je već bio utonuo u lelujava povesma dažda tako impresivno kao da više nikad neće bljesnuti na suncu, a Sava spojena sa oblakom. Taj zagrljaj voda rasplinjavao je sve draži reke. Dalje se nije moglo dopreći pogledom.

Ali zato sam sasvim lepo mogao videti zid kuće preko puta i ruke koje su brzo zatvarale prozorska okna kako ne bi povijena kiša zapljusnula sobe. U kapiji te višespratnice već se kostrešilo jato okupljenih prolaznika. Sa kolovoza i trotoara odskakali su mlazevi kiše kao da žele ponovo da se vrata oblaku. Tada sam ga primetio.

Imao je dezeniranu košulju već pokvašenih ramena. Držao je pod miškom kožnu torbu i odskakao visoko od tla da bi izbegao barice koje su se razlivalo po neravnom asfaltu. Utrčao je u kapiju, zatalasavši taj zbijeni skup koji je piljio u pljusak izlažući lica vodenom prahu. Nasmejao sam se glasno, ne mogavši da se odbranim od njegovih skokova, neprikladnih za slavnog čoveka. Bio je poznat muzičar. Upitao sam se da li sada misli na Betovena ili kišobran.

MIRA je spokojno gledala kroz prozor, oslanjajući dugo ivicu čaše na donju usnu. Pena se šumno povlačila sa rubova, prelazeći u tečnost zlatne boje. Tragovi te iste pivske pene toplili su se na Mirinoj nausnici. Eto i to je bilo smešno, pa sam se kikotao, očekujući da me Mira upita zašto se smejem. Uzalud. Kada je podigla oči prema meni, shvatio sam da je iznenadni pljusak i sve ono

ILUSTRACIJA MOME KAPORA

što je s njim došlo: ti ljudi koji su se vrpoljili i čekali, bolno otpisujući vreme namenjeno nekom poslu koji se mogao završiti samo tog kasnog popodneva ili nikad, daleko od nje. Pa čime je to Mira bila obuzeta? Mogao sam videti kako u njenim očima treperi vitko telo današnjeg skakača sa mosta. Ona je bila s njim ne kao sa sećanjem iznenadnim i prolaznim. Mira ga je želela, doživljavala, predajući mu se, proticajna kao reka.

U kafanici ovoj bilo je zagušljivo, sve više upaljenih cigareta zgušnjavale su već gust vazduh, a vrata su bila zatvorena. Kada sam zamolio kelnera da propusti malo svežine, on je slegnuo ramenima kao da ne razume o čemu govorim. Tiskali su se uznemireni ljudi i njihova nervoza bila je sve nepodnošljiva.

No, nisam mogao da se odbranim od onog što je dolazilo. Pogledavši ponovo u odsutno Mirino lice, video sam ono što je doživljavao: njega, kako stoji na mostu, bolje rečeno lebdeti, zagledan u ponor, oklevajući ili iščekujući kada će ga strah ispuštiti iz svojih kandži. Za to vreme šapat se poput eksplozije raširio plažom, neki su čak uzvikivali „Gle!“ ili „Pogle!“ i pokazivali prstom na mladog skakača. Možda je on i čekao da se stišaju svi glasovi, kao dirigent pred orkestrom s uprtom palicom u prvi ton, iščekujući da se smiri kašljanje na galeriji. Sad, kada su ga svi primećili, i posmatrali, nije bilo povlačenja. I on je, pipajući, podigao ruke iznad glave kao da se istovremeno moli i predaje, zatim je pomno udisao vazduh kao da ga više nikad neće udahnuti, trgao se i skočio. Leteo je dole, ka reci, sa savršenošću poznavanjem te opasne lepote.

Mira je dlanovima pokrila oči da ga valjda ne omdanja svojim zloslutnim strahom. Pitala me je šapatom.

— Da li je izronio?

— Nije — napeto sam odgovorio.

Svi smo iščekivali sa strepnjom, želeći tog trenutka samo jedno: da se pojavi na površini vode koja je radošno eksplodirala oko njega u vodoskok. Reka je na udarcu odgovarala udarcem.

— Oh, bože, pa zar još nije — šaputala je Mira, žučujući glavu raširenim prstima.

ŠAPAT je prostrujao plažom, sublimišući se ponegde u radostan uzvik. Trenuci strepnje i iščekivanja prodoše zauvek. Njegova glava ukazala se na mirnoj površini, a potom se kosim putem, savladujući struju reke, približavao obali. Praćakao se po vodi, izazivajući u svima nama pitanje — ko je taj miljenik sirena?

Mira je blistala i zadivljeno ga je posmatrala, uzdavajući se s naporom da se ne pridruži onima koji su tr-

čali prema mestu gde je trebalo naš junak da ispliva. Priželjkivala ga je, obuzeta snagom udarca tela o vodu.

Na plaži mi je bilo sve zagušljivije. Zeleo sam da krenemo kući, ali ga je Mira podatno tražila očima, već ovlaženim od erotske jeze. Osećao sam, gadeći se smrdljivog peska i zbijenih, opaljenih tela, da bi mu se podala bez reči, zatvorenih očiju, izjednačujući se sa rekam koja je očekivala žestoku snagu vinutog tela sa opasne visine.

Ispraznivi čašu, šumno sam se promeškoltio na svojoj stolici podsećajući Miru da je to prošlo i rekao:

— Nema mosta sa kojeg neko nije skočio.

Mira me je pogledala i dvosmisleno se osmehnula, shvativši odmah moju aluziju, ali je mirno odgovorila:

— Znam, ali to je bio most sa kojeg je vrlo malo njih skoćilo.

Branila ga je, gutajući hladno pivo i nezainteresovano zureći u pljusak. Zvonjenje kase i dovikivanje kelnera točiocu bile su zvučne pauze između dve od čestih grmljavina. Ta sitna preplitanja i zbivanja oko nas nikako nisu mogla da se spoje u celinu. Sve se okretalo oko sebe u vihoru trošne samoće. Zestok grom je razbijao nečiju sarajvost ili učmalost. Britke munje ledile su nečiju krv i zaustavljale nečiji dah. Izgledalo je da ova letnja silina mora nekog smožditi.

Mira je još uvek dozivala svog princa. Ni nov talas pljuska nije je prenuo iz intenzivnog sanjarenja. Za to vreme ja sam se koprcao u mišolovci. Čak su i vrata bifea morala biti zatvorena da ne bi voda prodrla unutra. Najzad, otpočeo je svoju beslovesnu zvrku ventilator. Nije se imalo kud, sem da se misli do glavobolje. Ja sam mislio kako u nekim krajevima i danas veruju da iznenadne letnje kiše nailaze kao se neko utopi. Moglo bi se reći da je i ova kiša bila za nekog utopljenika. Bilo je letos dosta pljusakova i mnogo udavljenih plovilo je rekama, praćeni gladnim ribama i jaucima bližnjih. Čija li je bila današnja kiša? Toliko je bilo kupača na obalama. Sudbina je mogla da bira do mile volje. Možda jednog od onih dečaka koji je od vlažnog peska i vode pravio zamak s tajnim hodnicima kroz koje je oticala priljava voda?

Posle kratkotrajne provale oblaka pljusak se stisavao. Čak je i napolju bilo malo svetlije, iako je veće kucalo na vrata zajedno sa svežinom. Tamni oblak je odlazio dalje, praćen vojskom kišnih nimbusa. Najnestrepljiviji su se nerovno kretali, svaki čas približujući se staklenom zidu. Čekali su priliku da nastave prekinuti put i premeštali se sa noge na nogu. Ali još niko nije imao smelosti da ude u kišu.

GLEDAO sam ulicu niz koju su jurili priljavi potoci. Tražio sam nešto izgubljeno, ne znajući ni sam šta bi to moglo biti. U kapiji još uvek su stajali prolaznici okrećući se tom neumoljivom nebu iz kojeg je još lilo. I sve im se, izgleda, više žurilo što su morali duže da stoje onde gde ih je saterao pljusak. Po mimici bi se reklo da su mnogi, iako nepoznati do tog trenutka jedni drugima, zapođevali razgovor. O čemu su razgovarali? Činilo se po pokretima njihovih ruku da razgovaraju o nečem vrlo važnom i ozbiljnom.

I SAVREMENOST

Za Alekseja Surkova, jednog od najpoznatijih sovjetskih pesnika, Ljermontov je savremenik, saputnik i verni drug mnoštva čitalaca, veliki stvaralac — novator. „Ljermontov nikad nije imao toliko oduševljenih, zainteresovanih čitalaca i poštovalaca kao u naše, sovjetsko doba... Meni se čini da nijedan pesnik ne može izbeći uticaj Ljermontovljeva stvaralaštva“. Drugi poeta, Nikolaj Gribočov, predsednik Saveznog komiteta za Ljermontovljevu proslavu, široko je razvio (u govoru održanom na svečanoj akademiji u moskovskom Boljšom teatru) temu Ljermontov i savremenost. Ovaj klasik, koji je za svog kratkog, tragično završenog života samo četiri godine bio na vidiku literature, upućuje danas svoju poruku kako poeziji tako i prozi. Gribočov ističe da su Puškin i Gogolj stvorili savršenu rusku prozu, kompoziciono harmoničnu, stilski izrazitu, ali Ljermontovljeva zrela proza pojavila se kao novo otkriće i izgradila temelje za kasniji roman, za njegove složene zahvate. A to se duguje misaonoj kondenzovanosti proze M. J. Ljermontova, njenom realizmu i lirizmu u stapanju s epskim elementima i psihološkom dubinom. Isto tako, Gribočov kaže da Ljermontovljeva dragocena iskustva u domenu proze mogu biti korisna za današnju sovjetsku književnost, a pored ostalog — za mlade pisce.

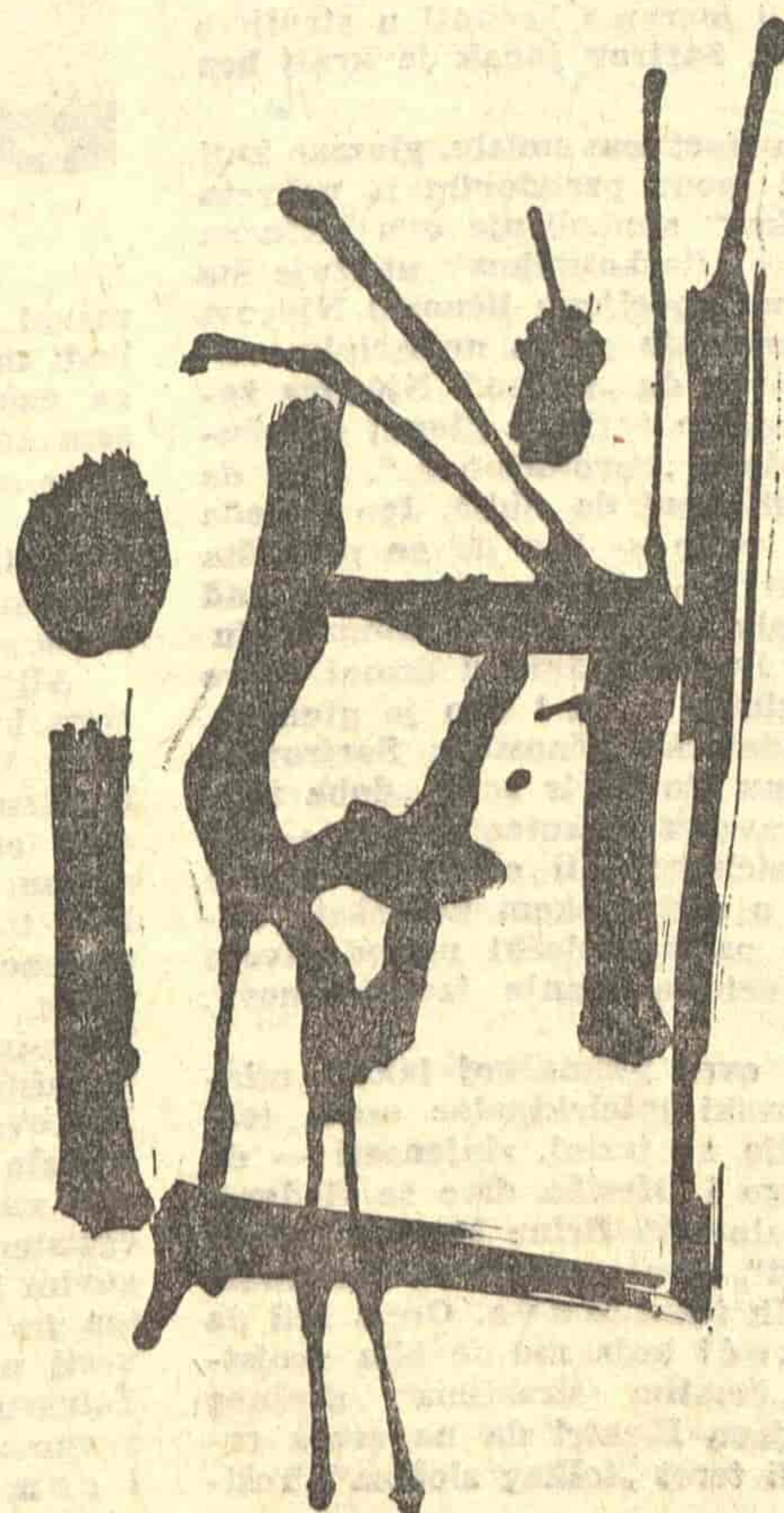
U Ljermontovljevoj godini pojavilo se širok Sovjetskog Saveza mnogo novih knjiga o opusu i životu velikog pesnika o vezama, transmisijama, međusobnim dozivanjima njegovog dela i ovog vremena. Posebno istaknuto mesto na dugom spisku tih izdanja pripada obimnoj knjizi Iraklija Andronjikova „Ljermontov. Istraživanja i nalazi“ (Moskva, 1964). Daroviti književnik, svojevrstni pripovedač u oblasti monografije, eseja, traganja za još nepoznatim i neotkrivenim na prostoru izučavanja dela i sudbina ruskih klasika, Andronjikov se već tri decenije vrlo uspešno bavi temom Ljermontov. Tako je postao najpoznatiji tumač Ljermontovljeva opusa, Ljermontovljevi gnevni otpora tamnoj, sputavajućoj realnosti koju je nametao Rusiji despotski poredak cara Nikolaja Prvog. Veoma dokumentovano i, naporedo s tim, beletristički živo Andronjikov je odrazio u svom „Ljermontovskom“ ciklusu studija i drugih radova čitav kratki životni put pesnika — od detinjstva do pogibije na Kavkazu, kod Pjatigorsk, u dvoboju koji je svojim besmislenim i groznim ishodom uništio mislenim i groznim ishodom uništio jednu od najvećih nada poezije. Za slugom Andronjikova podignut je još jedan most između savremenosti i pesnika poginulog u dvadeset sedmoj godini života: knjiga „Ljermontov“ govori o stvaraocu koji, odolevši i svojoj opasnoj sudbini, i vremenskoj udaljenosti, i ravnodušnom „hrestomatijskom sjaju“, prolazi kroz naše dane. U monografiji „Ljermontovljeva sudbina“ ovaj „Ljermontovist“ s pravom kaže da svako novo suočenje s delom Mihaila Jurjeviča prožima današnje čitaoce herojskim duhom i lirskom snagom njegove poezije. I tako pred nama iskršava živi pesnik.

Poseban vid istraživanja Iraklija Andronjikova predstavljaju njegova

osvetljavanja složene materije posmrtnih a prvih publikacija niza vrlo značajnih dela Ljermontova, među njima i poeme „Demon“. Prvo izdanje tog speva izišlo je u Nemačkoj, u Karlsruhe, 1856. godine. Izdavaču, generalu Filosofovu, bio je cilj da pomoću te knjige (čiji je tiraž bio vrlo neznan) prokriči genijalnoj poemi put u Rusiju, tj. da olakša i ubrza pojavu izdanja koje bi se tamo štampalo. To izdanje je izišlo 1860. godine. A već 1863. Jovan Jovanović Zmaj je publikovao svoj prepev „Demona“. Danas, kad nas čitavo stoleće odvaja od ovog Zmajevog književnog podviga, on se vidi kao potvrda snažnog osećanja za veliku poeziju.

Pored Zmaja, to osećanje su pokazali u prošlom veku pesnici i književni radnici — prevodioci Ljermontovljevih dela na srpskohrvatski, a među njima Stanko Vraz, Stojan Novaković, Vojislav i Dragutin Ilić, Ivan Trnki, Milorad Mitrović. Lirski svet Mihaila Jurjeviča, a naročito kavkaski motivi Ljermontovljeve poezije značili su za Vojislava Ilića vrednosti i sadržaje veoma bliske, unutarnje srodne njegovoj poetskoj viziji. Od Vojislava do danas Ljermontovljevi lik i pesničko delo odrazili su se u dugom nizu prevoda. Aleksa Santić, Jovan Dučić, Rista Ođavić i drugi bili su prethodnici savremenih prevodilaca Ljermontovljeve poezije — Dobriše Cesarića, Grigora Viteza, Božidara Kovačevića, Nikole Bertolina itd. Prvi slovenački prevod iz poezije Ljermontova (poema „Izmail bej“) izašao je tačno pre sto godina, 1864, a danas je njegov opus verno, pesnički predstavljen slovenačkim čitaocima zahvaljujući izvrsnim reprodukcijama Mila Klopčiča.

Lav ZAHAROV

The London Magazine

PENOVA POBEDA?

POD GORNJIM naslovom Džozia Bruk u oktobarskom broju ovog časopisa piše o posledicama koje su nedavno izobrene seksualne slobode u književnosti imale na umetnički kvalitet dela. Slobodno se može tvrditi, ističe on na samom početku, da se velika bitka za seksualne slobode u književnosti, koja je besnila poslednjih pedesetak godina, završila „gromoglasnom pobedom revolucionarnih snaga“. Prvi znaci pobeде mogli su se naslutiti još 1937. godine, kad je izdavačka kuća „Bodli Hed“ objavila prvo izdanje Džoziovog „Ulisa“ u Engleskoj. Ovo delo nije izazvalo sudske procese pošto je već važno za klasično. Drugi izdavači i autori bili su manje srećni, i procesi su se tridesetih godina nastavili nesmanjenom žestinom. U četrdesetim godinama vlasti su bile zadržane „stvarima od hitne važnosti nego što je moralna čistota“. Po završetku rata bilo je opet nekoliko procesa, koji nisu bili uspešni. Konačna pobjeda ukazala se kao izvesna tek 1959. godine, kad je donesen Akt o nepristojnim publikacijama. „Pingvin“ je tada odlučio da izda „Ljubavnik i ledi Ceterli“ kao neku vrstu eksperimenta. Istina, došlo je do procesa, ali su izdavači dobili spor i Lorensov roman je „odbranjeno“ od strane jedne engleske porote trideset godina nakon piševne smrti. Posle ovog slučaja gotovo sve zabrane su pale.

Ističući da ga moralni aspekti situacije koja je nastala uopšte ne zanimaju, Bruk napominje da je on protivan svakoj cenzuri iz tri razloga: (a) cenzura se ne može nametnuti; ako ljudi žele pornografiju oni će do nje doći; (b) nelogično je zabranjivati opise seksualnog čina a tolerisati opise mučenja, grubosti, krvoprolifera; (c) opasnost da će pornografija „pokvariti“ omladinu toliko je neznatna da se preko nje može preći.

Saglašavajući se da je potpuna seksualna sloboda u literaturi moralno i socijalno poželjna, Bruk se pita kakvi su njeni efekti na literaturu sa umetničkog gledišta. Pristupajući ovom pitanju on ga poredi sa uzimanjem jela i pića i transcendentalnim vizijama mistika. O jelu i piću u romanima se često govori, ali to je samo pretekst da bi se ljudi okupili na jednom mestu, da bi mogli da razgovaraju. Teoretski bi bilo

pena, deli piševnu emociju. Slično je, sigurno, sa seksom“. A poznato je da su najbolji opisi pejzaža upravo oni gde je sve samo sugerisano. Pošto je seksualni doživljaj daleko teže opisati nego zadovoljstvo koje čovek ima posmatrajući lep pejzaž, izvesno je da metod sugestije ima velikih prednosti kad je reč o seksu. Ali nevolja je u tome što je olabavljenje cenzure piscima udarilo u glavu: pisci koji, u drugom pogledu, pokazuju veliku senzibilnost i tanošnost tehnike, osećaju se prisiljeni da potanko pripovedaju o seksualnom sjedinjavanju svojih junaka stilom kojim se nikad ne bi služili opisujući ručak ili kupanje u moru. Posledica toga nisu tako često rdava u nemotnost koliko rdave nepodopštine koje nisu ni estetski zadovoljavajuće ni seksualno stimulative.

Šada, kad je bitka za slobodu izvojevana, predlaže Bruk, trebalo bi da romansijeri nametnu sami sebi nisku vrstu autocenzure u interesu umetnosti. Seks, nesumnjivo, za onoga koji je „učesnik“ može biti ozbiljan i divan doživljaj. Ali za onoga koji seksualni čin posmatra sa strane on je najčešće groteskan i smešan. Ukoliko pisci već žele da pišu o seksualnom sjedinjavanju bolje je da toj temi pristupaju iz komičnog ugla; a ukoliko žele da pišu ozbiljni opisi će biti efikasniji ako se bude poštovala „pristojna suzdržanost“. (D.)

WORT
IN
DER
ZEITEKSPRESIONISTIČKO
SPISATELJSTVO AUSTRIJE

DVOBROJ 7-8 ovog austrijskog literarnog časopisa, u stalnoj rubrici Austrijski autori, donosi članak liričara i esejista Teodora Saper (Theodor Sapper) pod gornjim naslovom u kome autor kaže da se u međuperiodima dugih stoleća često ponovljeno probija impuls umetničkog uobličavanja koji se zove „ekspresionizam“, a koji se, suprotno od impresionističkog i klasicističkog, pa čak i naturalističkog načina stvaranja, služi pojačanim izrazom. A taj način umetničkog stvaranja nije ništa drugo do naprasno, često naglo izbačeno raspoloženje duše (Seeleinhalt).

Za razliku od ekspresionizma slikara — veli Saper — ekspresionizam u lirici i drami pruža jasne znake raspoznavanja. Egzaktnom tačnošću se može utvrditi da li je neka pesma plod ekspresije ili ne. Tu je merodavan oblik, a ne stvaralac. A na pitanje: koja su obeležja ekspresionizma? — Saper odgovara: svaka pesma, svaka drama se sastoji iz pojedinačnih iskazivanja, koja za nju mogu značiti građu za obradu. Ova pojedinačna iskazivanja pokazuju kod ekspresionističkog izraza jednoznačne signature, koje se ne mogu poricati i od kojih se svakom analitičkom posmatranju nameću naročito dve, koje izgledaju kao da su jedna drugoj suprotstavljene.

Navodeći u daljim izlaganjima opširnije primere iz dela Kokoške, Erenštajna, Trakla, Kulke, Muzila, Kaltnekera, Dojblera, Novaka, Kafke i drugih, Saper naročito naglašava da je austrijskim ekspresionistima, što se tiče sadržine, mnogo manje stalo do političke revolucije nego li ekspresionistima Nemačke, pa svoja izlaganja rezimira ovako:

Austrijsko ekspresionističko spisateljstvo se bitno razlikuje od onog sa ostalih nemačkih jezičkih područja.

Ono ume organski da ujednači mnogostruko stare, samo na prostoru Dunava i Alpa nasleđene, kulturne vrednosti s osnovnim načelima ekspresionističkog stvaranja (uključujući reči i amputacija rečenica).

Ono je i tematski i sadržajno obuhvatno bogato te područje njegovo izražavanje dopire od najindividualnijeg doživljaja-inspiracije do najopširnijeg integrirajućeg socijalnog izjašnjavanja; od Trakla do Kafke i Muzila, od Dojblerove svetlosne mistike do društvene kritike Roberta Millera i Kaltnekera. Ekspresionističko spisateljstvo Austrije ispoljava univerzalnu crtu. Ono obesnažuje pogrešnu pretpostavku da je ekspresija izvodljiva samo kao dejstvo nekog programa, dakle intelektualno, to jest neumetnički. Ova pretpostavka, koja je bacila sumnju na ekspresionizam, teško bi bila pokolebana ako bi postojala samo nemačka, u Berlinu koncentrisana pesnička ekspresija „sumraka čovečanstva“. Možda je narodni genije Austrije, iz čijeg krila su ranije već izleteli pesnici baroka, zatim Grillparcer, Nestroj i Stifter, najzad i spasao spisateljsku ekspresiju nemačkog govornog jezika. On je nju svakako podigao na viši stupanj sveopšte važnosti, koji se bez saradnje austrijskih pisaca ne bi mogao dostići.

(A. P.)

LA NOUVELLE

REVUE FRANÇAISE

BLANŠO I KRLEZA

PORED uobičajenih priloga proze i poezije, među kojima srećemo priču „Sin pacova“ Andre Pjera de Mandi-arga, potresnu ispovest ratom poremećenog čoveka, kao i odlomak Odi-bertijeve drame „Giljotina“, oktobarski broj časopisa donosi zanimljive napise Morisa Blanša i Etiembla.

Etiemblov tekst „Sirano Benhuro i nò“ pokušava je da se vaskrsnu vrednosti Rostanove komedije o galantnom i nesrećno zaljubljenom Gas-konju, da se u Siranovu liku pronadu primese univerzalnog revolta ličnosti koja odbija svaki kompromis. Kao i da se pronadu izvesne dodirne tačke između ovog predstavnika evropskog galantnog XVIII veka i ličnosti ratnika-viteza japanskog pozorišta kabuki. Neposredno podstaknut prikazivanjem Rostanove komedije u Japanu i izjavom japanskih glumaca da je Siranov ideal plemenitosti, časti i ratničke hrabrosti blizak idealu japanskog ratnika istog doba kao i tvrđenjem da se „Sirano de Beržerak“ svojim tonom najviše približava tekstovima pozorišta kabuki, pisac pokušava i da dokaže ovu čudnovatu koincidenciju.

Interesantan je esej Morisa Blanša pod naslovom „Pripovedački glas“. Može da nije teško pogoditi da se ovoga puta još jednom pokreće pitanje uloge autorove ličnosti u proznom delu. Ma da nas na prvim stranicama obavestava da nema nameru da se vraća na „upotrebu ličnih zamenica u romanu“ napominjući da se, pored već napisanih značajnih studija, o tome govori i u poslednjoj Bitorovoj knjizi „Reper-toar II“, on ipak, možda na nešto posredniji način, govori o istom pitanju. Flobjer, Man i Kafka tri su romansijera na kojima se Blanšo uglavnom zadržava. Polazeći od bezličnosti epskog pripovedanja koje opisuje podvig, priča priču, i konstatacije da pričanje na tom stupnju sadrži dozu tajanstvenosti, dolazi se do romana u kome se jedinstvo priče narušava time što joj se suprotstavlja banalna svakidašnjica. Tako nastaje svet romana u kome na jednoj strani postoji „objektivna stvarnost“, dok ista ta stvarnost na drugoj strani postaje „konstelacija individualnih života, subjektivnosti.“

Zadržavanjem na Flobjeru još jednom se ističe njegova impersonalnost bliska Kantovom shvatanju estetičkog suda shvaćenom kao aktu koji nije zasnovan ni na kakvom interesu. Flobjerovo impersonalnost i nezainteresovanost suprotstavlja se Manovom direktno posredovanju putem ironije i otkrivanju iluzije narativnog sveta, da se na kraju, apsolutno distanciranje koje se nalazi u samoj sferi dela Franca Kafke posmatra kao krajnji oblik potpune neutralnosti.

Na stranicama na kojima se piše o delima prevedenim na francuski pažnju privlači prikaz nedavno objavljeneog Kriježinog romana „Banket u Blitvi“. Tekst počinje konstatacijom da istovetna ambicija povezuje ovaj roman jugoslovenskog pisca i Stendalov „Pariski kartuzijanski manastir“: to je težnja pisca da se takmiči sa istorijom. Na žalost, u celom prvom delu ovog kraćeg prikaza vrši se poredjenje sa Stendalom, a ono, svakako, uglavnom izlazi u korist monumentalne istoričnosti i hroničarskog duha ovog francuskog romanopisca. Pa ipak, naglasivši jednom da Krilež za takve stvari nema dovoljno smisla, pisac teksta nalazi njegove vrednosti na drugoj strani; pre svega u zaključku da su upravo ljudi ono što pisca interesuje više nego zbivanja u razdoblju između dva rata, sudbina čoveka koji pokušava da se „odbrani od opasnosti despotizma i rata“. Pri tom se kao moćno piščevo sredstvo ističe ironija. Ona doprinosi da „ovaj tragični roman odzvanja zdravom veselju koja, bolje od svih optužbi, žigove apsurdnosti zločina. Pukovnik Kristijan Barutanski, neka vrsta harambaše — diktator i bandit u istom mahu, i liberalni vođa Nils Nilzen sukobljavaju se u mnogim epizodama dok krv teče, policija hapsi nevine, cenzura ugnjetava misao, a perspektiva bliskog rata potresa savesti. I tada nas romansijer uzbuđi, jer ako je važno znati uzroke i posledice sukoba i revolucija, još važnije je znati kako se ponaša čovek kad se uhvati u koštac sa nesrećom i očajanjem.“ (S. L.)

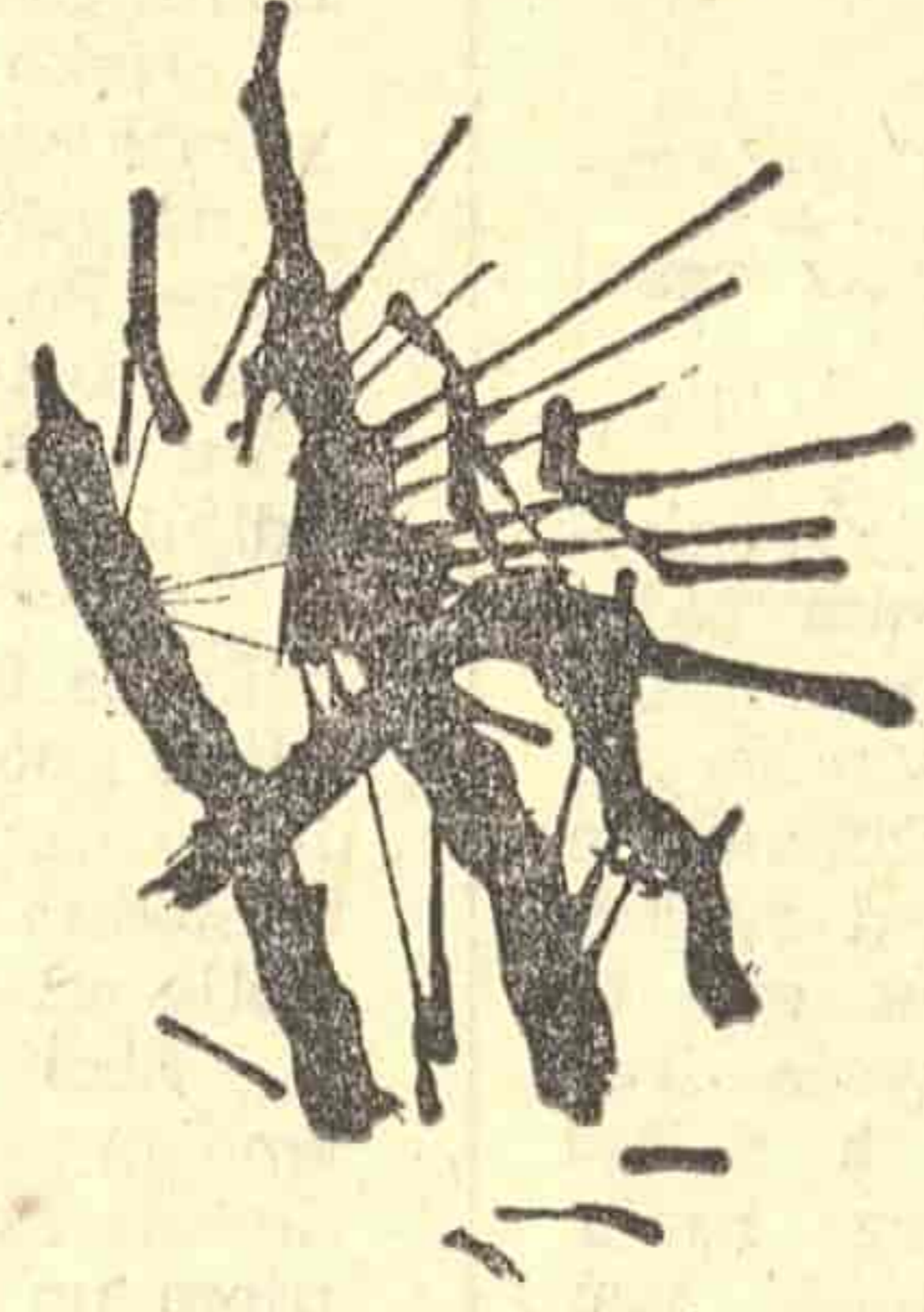
ЛІТЕРАТУРНА
ГАЗЕТА

GODIŠNJICA LJERMONTOVA

PORED napisa o letu „vasonske trojke“, gotovo čitav broj od 15. oktobra posvećen je Ljermontovu povodom 150-godišnjice rođenja. Svi napisi uglavnom su intonirani kao evokacija na susrete s velikim pesnikom, čak kao divljenje prisnom prisutnom jateljstvu. To se može uočiti već iz ne-

kih naslova: „Sin Rusije, brat Kavkaza“, „U mojoj kolevci“, „Jedro poezije“, „Sve je bilo potčinjeno njemu“, „Večni snegovi na planinama“ itd. Autori, sovjetski i strani, pričaju kako su prvi put doživeli stihove Ljermontova, kako ih sada doživljavaju, kako su ga prevodili i, konačno, kakva će mu budućnost biti. Rečju, redakcija je nastojala da čitaocima što celovitije predstavi aktuelnost Mihajla Jurjeviča Ljermontova.

Objašnjenje za takvo određenje savremenika prema pesniku, svakako, može da se traži u rečima Jaroslava Smeljakova: „Suviše je silan i neodoljiv vetar koji bije iz Ljermontov-

ljejskih stranica da bi o njemu moglo da se piše običnim svakodnevnim govorom“. Jer, takav je, otprilike, smisao svih ovih napisa. Iraklija Andronikova, na primer, zadivljuje heroizam pesnika koji će „zauvek ostati jedna od najherojskijih figura u ruskoj literaturi i uopšte u istoriji ruskog društva“; francuski pisac Pjer Gimara smatra da je metak koji je usmrtio Ljermontova probio „čelo veka“. Mnogi autori govore samo o nekoj njegovoj pesmi, poemi, o nekom stihu samo. Analizirajući poznatu pesmu „Usamljeno jedro“, Nikolaj Riljenkov zaključuje: „Ma kako da je bogata ruska lirika, bez ovog remek-dela od dvanaest stihova bila bi mno-

go siromašnija“. Po mišljenju Ane Ahmatove „reči koje je on rekao o ljubavi ne mogu se naći ni u kojoj poeziji sveta“. Ljermontov je za nju „čudno, zagonetno biće“ čije se reči slušaju „kao što zmija sluša čarobnjaka“. Nikolaj Ušakov zapravo ističe „čarobne melodije Ljermontovljevske stihova“. Na to kao da se nadovezuje misao Mustaj Karima po kome Ljermontov nije samo „pesnik mladalačke strasti“ kako se obično veruje nego, pre svega, „pesnik strasne misli. A strast je uvek nova“.

Svakako je, u tom smislu, od interesa lucidna opaska Sergeja Orlova da je „pesma Ljermontova napisana u gvozdenom metru ali njen okvir se ne može osetiti jer on ne postoji“. Ako se ima u vidu da su „lirska tema i strasna gradanska misao ovaploćeni u njegovom delu tako sažeto da svako lirsko priznanje nelazbežno navodi na najdublje razmišljanje — o smislu života, o uzajamnim odnosima ljudi, o kategorijama dobra, zla, života, smrti, istorije, savremenosti, večnosti“, ako se zna da je gotovo celo njegovo delo napisano „u poštanskim kolima, u krcinama, u puku za dežurstva, u tamničkoj ćeliji, u zatišju bitaka“, kao što ističe Iraklija Andronikova jasno je da je reč o istinskom geniju. O geniju, po mišljenju Riljenkova, vaspitanom „na naprednoj ruskoj i zapadnoevropskoj literaturi, koji je „preuzeo štafetu“ od Puškina, ali koji je otvorio put i Tolstoj i Dostojevskom i Turgenjevu, kako tvrdi Viktor Sklovski. „On je bio genije“ kaže jednostavno Jaroslav Smeljakovu, samo u retkim trenucima — rad. Ne može se genijalni pesnik ni genijalni vajar ispoljiti bez pera odnosno dleta. Ali, ako je u pitanju pravi genije, on ne može da se ne laži pera ili dleta. „Snage koje kolaju u duši nelazbežno će tražiti izlaz napole, u prostor“. Pored te svoje ekspanzivnosti, snage o kojima je reč, diktiraju i nezadovoljstvo stvarnim, porekture, samokritiku. Talentat, po Smeljakovu, samo u retkim trenucima „blagoslovenih ozarenja“ može da se uzdigne na tu visinu. „Genije neprestano živi u tim visinama“. „On, brzinom nedostupnom običnom čoveku, pronalježi čita knjigu života i uzima iz nje samo glavno, samo značajno (S. B.)

ZADAR
SKA
REVUIJASTUDIJA O SKERLIČU I
STARČEVIĆU

ZA OVAT BROJ „Zadarske revije“ karakteristična je prevaga istorijskog materijala nad literarnim. Među interesantnijim prilozima, sigurno, najviše privlači pažnju napis Tereze Ganze Aras o Skerličevom odnosu prema Starčeviću. Jedna od ličnosti koja je u našem političkom životu odigrala svakako jednu od najznačajnijih uloga, Starčević danas nije dobio tačnu naučnu ocenu svoga rada i svoga delovanja. Po jednim, on je propovednik nacionalističke isključivosti, po drugima, kao na primer po Skerliču ili Vodniku, u Starčevićevoj ideologiji vidimo jednu varijantu učenja o narodnom jedinstvu svih južnih Slovena. Oni koji vide u Starčeviću isključivog nacionalistu dele se opet na dva dela; na one koji ga zbog toga napadaju i na one koji ga zbog toga veličaju. Tereza Ganza Aras pokušala je, i dobrim delom u tome uspešla, da iz Starčevićevog učenja izvuče one teze i ideje koje prikazuju ovog političara kao demokratu i buntovnika, anti-Nemca i anti-Madara, neprijatelja klerikalizma i Habzburga i svih vidova reakcije. Ona je usvojila Skerličevu tezu o tome da je Starčević pod svehrvatstvom podrazumevao upravo jugoslovenstvo i iz niza njegovih tekstova nastojala je da dokaže ispravnost Starčevićevih teza. Ostalo je samo da Tereza Ganza Aras objasni poslednje godine Starčevićevog političkog delovanja, koje su, onima koji ga optužuju ili hvale za nacionalističku isključivost, davali dovoljno dokaza da svoje teze brane čiste naučne savesti. (P. P-ć)

Viktor BROMBERT

PREVEDENI

SARTROVSKI

na i čvrstina za njega su sredstva da sebe oslobodi izveštačenosti svoje lažne kulture, kao što su za Matjeu sredstvo prerastanja njegovih lažnih pojmova o slobodi.

Fransis Zanson, koji je napisao neke od najprodornijih stranica o ovom motivu čvrstine, podrazumeva da sartrovsko traganje za masivnošću označava reakciju protiv korozivne snage misli. Lakoća bi prema ovome predstavljala simbol refleksivnosti. Takvo tumačenje izgleda sporno: ono bi Sartrovo delo učinilo gotovo isključivom kritikom inteligencije. Ali Zanson nesumnjivo ima pravo kad nagoveštava da pri-

ZAN-POL SARTR

marni problem za Oresta nije kako da se oslobodi drugih ljudi, nego kako da ih primora da ga uzimaju ozbiljno — i, za početak, kako da sam sebe uzima ozbiljno, kako da prestane da bude mladić i postane čovek. Hedrererova i Bri-neova čvrstina jeste čvrstina zele muzevnosti. Mladalačko divljenje takvoj čvrstini izvan njihove porodice predstavlja, jasno, zamenu za sliku oca protiv koje su se pobunili.

Ali ova pobuna protiv oca još jednom zatvara krug dvosmislenosti. „Ja nisam sin svoga oca“, izjavljuje Igo. Ali ova gorda afirmacija kopilanstva (ima li ovde odjeka Stendala i Zida?) osuđuje sartrovskog junaka na ponovnu glumu u traganju za autentičnošću. „Bastard“ koji traga za čvrstim strastima ostaje u srcu glumac. Na osnovu ovog čudnog identiteta između „bastarda“, „glumca“ i „intelektualca“. Fransis Zanson napisao je neke među najizazovnijim stranicama u celoj kritici o Sartru. Njegova knjiga „Sartre par lui-même“ trebalo bi da bude u ruci svakog čitaoca. To nije samo uzbuđljiv komentar, nego živi primer egzistencijalističkog metoda u kritici (sa njegovim kvalitetima i manama), i kao takva i sama po sebi zaslužuje analizu. Čovek može dovesti u pitanje preteranu dovrtljivost nekkih Zansonovih primedbi (on posmatra Sartra istovremeno kao philosophe de la comédie i comédien de la philosophie), ali je

POLEMIIKA O EKONOMSKOJ PROPAGANDI

KONAČNO ANTIKVARNICE?

✓ EC godinama u Beogradu se pokreće pitanje ponovnog otvaranja antikvarnih knjižara. Mala poluknjižara-poluantikvarnica Srpske književne zadruge nikako ne može da zadovolji kulturne potrebe grada koliki je Beograd, a ostala izdavačka i knjižarska preduzeća pokazuju potpuno odsustvo slične inicijative. Glasovi koji su podsećali na neprijatnu činjenicu da je u Beogradu pre rata i neposredno posle rata bilo desetak antikvarnica koje su sa uspehom poslovale, nailazili su na zid ćutanja i odsustvo svake zainteresovanosti da se nešto preduzme.

Potpuna nezainteresovanost izdavačkih preduzeća za otvaranje antikvarnih knjižara deluje utoliko neobjašnjivije kad se zna da su njihovi magazini prepuni neprodanih starih izdanja koja se jednom godišnje prodaju na vašarima knjiga, ponekad u bescenje. Osim toga, dobro je poznato da postoji veliki broj ljudi koji ne mogu da se oslobode knjiga kojih bi želeli da se liše i da, zbog nepostojanja antikvarnih knjižara, čak i u „Otpadu“ mogu da se nađu retka i zanimljiva izdanja. Biblioteke novooosnovanih fakulteta često uzaludno pokušavaju da svoje bibliotečke fondove popune starijim i retkim knjigama, kompleta starih časopisa i novina koji, budući da ne postoje posrednici između mrtvih gomila knjiga po privatnim stanicama i zainteresovanih čitalaca, trunu u prašnjavim potkrovljima ili u mračnim sanducima.

Ova (prividno) neobjašnjiva nezainteresovanost izdavačkih preduzeća postaje mnogo shvatljivija kad se ceo taj odnos posmatra iz perspektive knjižara, koje su kod nas sve manje knjižare a sve više papirnice u kojima se prodaje školski i kancelarijski pribor. Nedopustiva neobaveštenost i gotovo nikakva stručnost osoblja koje u knjižarama radi, njihovo često potpuno nepoznavanje knjiga i književnosti — to je i lice i nalijež našeg knjižarstva.

Najnovije inicijative u vezi sa antikvarnicama dolaze odande odakle se nisu mogle očekivati. Umesto knjižarskih i izdavačkih preduzeća za otvaranje antikvarnica zainteresovalo se preduzeće „Komision“. Tačnije rečeno, donesena je odluka da se antikvarnice otvore ukoliko se nađu dva-tri lokala u kojima bi se mogle smestiti. Inicijativu „Komisiona“ treba podržati i omogućiti da se što pre realizuje, pošto se ona sada ukazuje kao jedino, realno i dugo čekano rešenje. „Kad bi se videlo kako posao dobro ide i koliko su one korisne, onda bi i potrebe rasle, pa bi bilo više razumevanja... Vreme je da se promet starih i retkih knjiga... poveri organizacijama koje su sposobne da se bave tim poslom“, izjavili su predstavnici „Komisiona“. Ohrabrujuće deluje ova samouverenost.

Sudeći prema publikovanim obaveštenjima, „Komision“ ima nameru da u Beogradu otvori ne jednu, nego nekoliko antikvarnica. Dajući svesrdnu podršku toj inicijativi nužno je upitati se u kojoj će meri organizacija poslovanja sjediniti ekonomski i kulturni efekat. Najjednostavnije pitanje koje se nameće glasi: ko će prodavati stare knjige, ko će procenjivati vrednost starih izdanja, utvrđivati stepen retkosti, vršiti klasifikaciju? Svi ti poslovi zahtevaju stručnjake kojih ni u knjižarama nema ni izdaleka dovoljno. Ukoliko se ne bude raspolagalo stručnim osobljem moglo bi se desiti da se antikvarnice pretvore isključivo u prodavnice starih knjiga, u kojima će sve biti potčinjeno zaradi, a što se nikako ne bi smelo desiti. Ali bolje je ništa ne prejdicirati, već inicijativu „Komisiona“ preporučiti pažnji onih koji mogu da pomognu da se u Beogradu ponovo otvore dve-tri antikvarne knjižare koje će ljubiteljskim knjige služiti na radost i korist.

KO KOGA ZALUĐUJE I NA ČIJI RAČUN?

IAKO, verovatno, niste hteli člankom „Neekonomska propaganda“ da otpočnete polemiku, prisiljen sam da pokušam (ukoliko mi dozvolite) da pred vašim čitaocima raščistim neke činjenice i odnose koji su veoma slobodno interpretirani u pomenutom članku.

Pre svega, čudno je da drug Božović nije pokušao da se iz veoma bogate literature obavesti kakva je razlika između REKLAME i EKONOMSKE PROPAGANDE. Nije se nikome učinilo „ko zna zašto“, da reč REKLAMA nije „zgodna“, već su to dva različita načina približavanja jednog proizvoda potrošaču. Da li je drug Božović ikad pročitao, čuo ili video da je jedan naš proizvođač rekao za svoj proizvod da je NAJBOLJI, da je isključio ostale konkurente negirajući im kvalitet? Ali, ako neko u propagandnoj poruci navodi osobine svog proizvoda i podatke za koje smatra da bi interesovali potrošača onda je on DRUGIM NAČINOM, putem istih MEDIJA došao do čula potrošača.

I do informacija o POJMU onoga o čemu se piše mora se doći! O reklamama i o ekonomskoj propagandi, čak veoma lako, jer se u svakoj knjižari može nabaviti literatura domaćih i stranih autora!

Čak me i ovo ne bi navelo da vam pišem, da u ostalim delovima članka pisac nije ekonomske zakone i odnose podredio verbalnom žongliranju.

Nepраведno bi bilo govoriti da Božović ne zna ove zakone i odnose ali, što je još gore: on ih ignoriše!

Robnonovčani odnosi stvaraju u privredi, hteli mi to ili ne, zakone protiv kojih ne pomažu esejističke meditacije. Ne može se zaboraviti: da u privredi postoji jedan put: PROIZVODNJA — RASPODELA — POTROŠNJA, koji mora da se završi kako bi se stvarala reprodukcija. Roba MORA da se proda i pomoću propagande, naravno! Jer, proizvođači ne dolaze po platu svakog prvog zviždeci bez brige o ugroženosti svog primanja, kao drug Božović i pisac ovih redova. Ako roba nije prodana, to u svojim primanjima oseća proizvođač. On u pomoć priziva MEDIJE, da proizvedenu robu približi tržištu. I to drug Božović naziva negativnim u savremenom društvu! Bio bih veoma rad kada bi on svoju konstataciju pročitao radnicima i njihovim porodicama. I to onog meseca kada je prodaja podbacila! Možda bi mogao da im pomogne, savetujući im, kako će do kraja meseca da žive od etike i estetike. Uzmimo samo jedan „na oko banalan primer“ kako kaže drug Božović: koncentrate supa. Iza ove supu stoji 1000 do 2000 radnika i još tri puta toliko članova njihovih porodica. Iza te supu stoji nekoliko desetina stručnjaka koji su ceo svoj život posvetili PROUCAVANJU proizvodnje koncentrate supu. Kako je blizak put od napisane banalnosti do stvarnosti koja daje drugu sliku. I, ako ti radnici ODLUČE (pazite, oni odlučuju od 1950. godine), da jedan deo sredstava ODVOJE za propagandu SVOGA proizvoda učinili su društveno zlo! U ime etike i estetike! Zabranimo onda sve publikacije koje pišu o etici, estetici i književnosti u ime ekonomike! Kako ovo zvuči?! A ekonomika ima na

to pravo, jer postoji jedna „priča“ o materijalnoj osnovi nadgradnje. „Priča“ je stara, ali još uvek važeća. Ispada da radnici NEZRELO donose svoje odluke, a to im do sada niko nije rekao. Božović se, držeći se za džep, boji i pita ko finansira tu propagandu. Pitam se STA BI BILO kada bi jedan radnik upitao KO FINANSIRA TOLIKE KNJIŽEVNE LISTOVE, REVIIJE, i slično! Izgleda da je pisac zaboravio da postoji proizvođač i neproizvođač rad. Ali nije zaboravio da proizvođaču negira pravo da taj RAD iskoristi, da vidi od njega ekonomske efekte.

„Luksan“ i drugi proizvodi su lažni! Opet malo zaboravljanja! Svaki proizvod u SFRJ podleže odobrenju nadležne komisije — da se podsetimo. Bio bi veoma interesantan članak u kojem bi se videlo ko je odobrio proizvodnju štetnog i lažnog proizvoda. Ali za ovakve članke treba nešto, što naš narod zove „petlja“.

Karakteristični su i navodi da ekonomska propaganda štetno deluje na ekonomsku moć i psihi potrošača!

Gde su dokazi? Da li je u Jugoslaviji neko zaveden ekonomskom propagandom kupio tri radio aparata, dva frižidera ili dva automobila? Ovakve avanturiste, ako postoje, trebalo bi poslati psihijatru.

A psiha? Šta bismo tek rekli o zbivanjima u fudbalu, o „visokosfernim“ polemikama književnika, lutriji, sportskoj prognozi i o obilju drugog materijala koji se BESPLATNO servira u prevelikim dozama čitaocu, slušaocu i gledaocu? Ili kako da tumačimo čitav „rat“ između gradova posle radio-kviz emisija, koje finansiraju baš oni što proizvode banalne proizvode? Slučajnost je htela da je drug Božović urednik ovih emisija. I kako vidite, posle svega ovoga, propaganda je ta koja uništava psihi! A ona, jadrnica, izuzimajući svetle primere, nalazi se na poslednjim stranama, u posebnim emisijama prepuštena volji potrošača hoće li da je pročita ili čuje?

Opet jedno uzgredno pitanje: misli li drug Božović da bi bilo oportuno propagirati „sublimnim oglašom“ jednu knjigu? Mislim da bi veću korist društvu (za koje se svesrdno zalaze) učinio da je ovaj tip propagiranja predoči nekom izdavaču. Kako lepe sreće da oni prate razvoj ekonomske propagande kao proizvođači deterdženta!

Da se podsetimo na kraju na još jedan vid propagande: posrednu propagandu. Eto, loša je usluga napravljena i ovom listu. Neki proizvođači (lično sam im nabavio list) čitali su ga prvi put. Razočarani TRETMANOM problema, verovatno su ga poslednji put čitali. A takva vam je publika i te kako potrebna. Makar je vrbovali pomoću ekonomske propagande.

Zdravko MRVIĆ

MEDIJI I MEDITACIJE

NE MAM, zaista, nameru da sa drugom Mrvićem ulazim u neku ozbiljnu polemiku. I to iz osećanja fer-pleja. Šta bi, zaista bilo kad bih počeo da analiziram, recimo, logiku (i pismenost) njegovog sastava? Ali, ipak, nešto o suštini, i to redom iz njegovog odgovora.

Zao mi je što autor odgovora očevidno ne zna razliku između reklame i propagande (ekonomske, ako je to najbolji pridev). Ima pojava takve propagande, ali se nešto ne sećam ni jedne kod nas. Sećam se, naprotiv, propagande oko kampanje da se pije mleko u Francuskoj, u vreme Mandes Fransa, i isto takve, tekuće, u Velikoj Britaniji. Poenta je u tome što se ne reklamira proizvod jedne firme, već što se propagira, u ekonomskom, društvenom, i zdravstvenom interesu, mleko, koje bi, očekuje se, smanjilo potrošnju alkohola. (Da ovde ne postavljam pitanje ogromnih sredstava uloženi kod nas u reklamiranje alkoholnih pića razne vrste i proizvodnje, pa i u reklamiranje raznih vrstinskih „balova“, što je od nesumnjivog ekonomskog interesa za proizvođače, ali od još nesumnjivije štete po zdravlje i moral naših ljudi.)

Drug Mrvić, očigledno, ne zna koliko se godine protekle od poslednje velike kampanje da se korišćenjem direktnog superlativa (ni tada nipošto izričitim napadom na konkurenciju) vodi reklamna bitka. Bilo je to kada je „Citroen“ pokušao da prodr pri prvi put na italijansko tržište („Citroen — la piu potente machina del mondo“). Otada su zakoni konkurencije isključili potpuno metode koje drug Mrvić, usvojivši naivnoj koncepciji kapitalističkog sveta, smatra još uvek važećim. Preporučujem mu da prouči razvikan reklame piva od parole „We want Watneys“, preko „Guinness is good for you“, do nedavne senzacionalne „anti-reklame“ prilikom lansiranja novog piva „Harp“.

Što se nas tiče, mi i dalje oglašavamo, reklamiramo, propagiramo. Ništa se nije promenilo osim naslova. Niti je iko tvrdio da je reklama kao takva štetna ili, recimo, antisocijalistička: sve zavisi od toga šta se, i kako, reklamira, i kakve su socijalne i druge posledice od toga (što je još neispitano). A promena naziva bez promene suštine predstavlja jednu od ružnih hipokrizija kakve znaju ponekad da se i kod nas pojave. Pored toga, ona me podsća na vreme kad se insistiralo da se drug i drugarica (umesto muž i žena) registruju (slično automobilima i kućicima) umesto da se venčavaju, kao da reč venčanje, za pojam jednog odreda, mora implicirati religioznu, buržoasku ili ne znam kakvu suštinu tog odreda.

Da sve ovo drug Mrvić nije shvatio pokazuje i to što se on na mene obara na dva primera (deterdženti i koncentrat supu) na kojima sam pokazao da, bez obzira na reklamiranje pojedinačnih proizvoda, reklama može biti i društveno korisna jer u takvim slučajevima utiče da se modernizuje i olakša svakodnevni život.

Ne znam da li je tako i na polju kojim se drug Mrvić bavi, ali je, na terenu koji je meni bliži, prihvaćeno da su insinuiranje i denunciranje sabesednika kako je protiv društvenog

progresu, blago rečeno, neukusni. Treba li sada da dokazujem kao optuženi da sam i ja za društvene odnose i sistem koji je i drugu Mrviću tako drag? I treba li da se i ja mazohistički šibam verbalnim prućem što nisam direktni proizvođač robe? To je kod ponekog još u modi; zadržavam pravo da mi se ta moda (opet: blago rečeno) ne sviđa.

Da zaista ne polemish sa galmatijskom iz Mrvićevog članka zadržaću se još samo na onim tačkama koje imaju neke veze sa suštinom:

— U našoj zemlji se proizvode i predmeti koji su sasvim lošeg kvaliteta, pravi škart; oni se i prodaju i reklamiraju. I jedno i drugo je normalno po svim mora'nim standardima. Bilo je i proizvoda direktno štetnih.

— Ljudi se, pod presijom sredine i reklame prezadužuju, što ima veoma štetne posledice socijalne prirode.

— Neka drug Mrvić ponovo pro-

čita ono što sam napisao o subliminalnoj propagandi, da bi to i shvatio.

— Ako smem da mu dam još jednu preporuku, neka pokuša da ozbiljno prouči rad organizacije koja stoji iza britanskog časopisa „Which“ i nekih sličnih u svetu. Te organizacije, radi zaštite potrošača, daju na nezavisno naučno ispitivanje pojedine proizvode, pa onda javno publikuju dobičene rezultate u obliku uporednih tabela pojedinih osobina. Potrošač tako sazna da je najskuplji frižider na tržištu jedan od najgorih, a najjeftiniji među boljim, ili nešto slično (ovo je jedan od konkretnih primera kojih je bilo bezbroj). To, doduše, ne spada u oblast reklame, ali je korisno znati.

— Najzad, ako ima pojedinaca koji su prvi put dobili u ruke „Književne novine“, bili nezadovoljni mojim člankom, propustili da pročitaju sve ostalo u listu, i neće ga više nikad kupiti — ostaje mi samo da izrazim drugu Mrviću saučešće na činjenici da se kreće u takvom društvu, bili to proizvođači, ili, kao ja, društveni paraziti.

Božidar BOŽOVIĆ

BDENJE MRAMORNIH ŽENA

Nastavak sa 4. strane

stalnog progresu nauke i tehnike, intinimno ne ume i ne može da primi, da prihvati, da usvoji, da osećajno usvoji — kao slučaj! Duša ljudska, atavističkom vrpcom razvoja ljudske svesti i ljudskog mišljenja povezana, i danas, sa pradrevnim, neukim, primitivnim i davno prevaziđenim svojim stupnjem. Duša ljudska okrenuta sapatnji, bolu, razumevanju i saosećanju — nesposobna i nevoljna da emotivno asimiluje, onda kada je njeno humanitarno jezgro aficirano, upravo ono što jeste jedina objektivna istina. A tragična i jedino autentična istina ovog groznog i bolnog događaja na Avali, na telu umereno izbočenog humusa kraj Beograda, jeste totalno i isključivo, svirepo besmisleni, stihijni i necelishodni nesrećni slučaj.

Staricama uvenulih, izbornih lica pod crnim šamijama, tihim bubarama naših grobalja o zadušnicama, sada je lakše, ili bar podnošljivije na duši, no obrazovanim, savremenim ljudima ove socijalne sredine, koja stremi napretku i drži korak sa provereno

pozitivnim tekovinama naučno-istraživačke ljudske misli! one, naše umorne i patrijarhalne bake, mogu da vide višu volju i svesnu a vanljudsku silu, božansku promisao ili dovolju igru pakosti u kobnim podnevnim sekundama na Avali, 19. oktobra; naukom prosvetljeni čovek misaono je obavezan na težu i veću hrabrost uma: da u tom događaju vidi „slučaj“ kao maksimalnu posledicu nekog minimalnog tehničkog (tj. ljudskog) kvara. Poluprimitivna tumačenja ovakvih udesa u stvari su udobna oslanjanja na fatalističko i apatično mislilaštvo po inerciji običajne prakse. No neotklonjiva tenzija i nerazrešiva antinomija humane i etičke svesti onih drugih, na čijoj su stranici sve duhovne prednosti doba nauke, filozofije i dijalektike, upravo je u tome što se moraju suočiti sa mutnim pojmom nesrećnog slučaja, sa mišlju koja je u gorućoj protivrečnosti sa emotivnim i humanim ljudskim odnosom prema jedva dohvatljivoj suštini ideje slučaja.

Već punih dvadeset godina 20. oktobar 1944. godine je veliki i slavni datum

istorije grada Beograda. Devetnaesti oktobar godine koja teče i bliži se svom kraju ušao je crn i taman u istoriju ovog grada, oduvek gostoljubivog i izbravdanog pamćenjem, koje je na pleća njegovih žitelja natovarilo teret duge i mnogom krvlju zalivene prošlosti. Vid Sudbine, koji se zove nesrećni i kobni slučaj, pridodao je teretu tog pamćenja i ovogodišnji devetnaesti oktobar. Mi smo ga primili na svoja pleća, neumitno i neotklonjivo. I kada se već toliko zlo, toliko simbolično, preteče i opominjuće zlo dogodilo toga dana, na jednom ovdanem brdu banalne nadmorske visine, mi smo spustili svoje likujuće trobojne zastave na polovinu kopalja.

Majke, sestre, kćeri i žene ovih naših, u mukama istorije prekaljenih naroda, isklešane u tamno-svetlom bračkom mramoru nadahnutim patosom Meštovićeve ruke, gorda i ponosite kao majka Jugovića, i dovoljno jake da sve najcrnje ljudsko izdrže i ponesu na svojim kamenim prsima i glavama, simbolizujući sobom trajne karakterne i moralne ljudske vrednosti, kao čitiji-

vi čuvari neizbrisive pošte Neznamom junaku na Avali, bdeće ubuduće, od predpodnevnog sata 19. oktobra ove godine, ne samo nad nepoznatim, bezimenom žrtvom, zastupnikom miliona žrtava ovog naroda, nego još i nad pocrnelim zgarištem istočne avalske padine, nad kobnim magnovenjem rasprskavanja jedne moćne vazduhoplovne mašine, nad nevinom pogibijom osamnaestoro slavni i čestitih sovjetskih ljudi, sovjetskih junaka; i to nepredviđeno proširenje simboličke trajnog, danonoćnog čuvarskog bdenja mramornih žena na Avali biće odsada, po sudbinski paradoksalnom ljudskom zakonu sreće u nesreći, i simbol bratske družbe Beograđana, Srba i svih Jugoslovena sa ojačanim sinovima i kćerima naroda velikog Saveza Sovjetskih Socijalističkih Republika.

Ima li čega strašnijeg i užasnijeg u pripremanoj i tako ometenoj radosti zajedničkog jugoslovensko-sovjetskog proslavljanja jedne skupo plaćene pobede od pre dvadeset godina, — čega lepšeg i ljudski plemenitijeg u evripidovskij sudbinskom, po koji put već nametnutom nam iskušenju bola od pre nekoliko dana. U još jednoj tragičnoj probi naše humanosti, ljubavi i prijateljstva, probi koju treba izdržati, izdržati, izdržati. Pavle STEFANOVIĆ

KNJIŽEVNE NOVINE

• Direktor i odgovorni urednik: Tanastje Mladenović. Urednik Predrag Palavestra. Tehničko-umetnička oprema: Dragomir Dimitrijević. Redakcioni odbor: Božidar Božović, Dragoljub S. Ignjatović, Dragan Koluzađija, Velimir Lukčić, Slavko Mihalić, Bogdan A. Popović (sekretar redakcije), Predrag Protić, Dušan Puvačić, Izet Sarajlić, Pavle Stefanović, Dragoslav Stojanović Šip, Kosta Timotijević i Petar Volk.

• List izlazi svakog drugog petka. Pojedini broj 30 d. Godišnja pretpata 600 d., polugodišnja 300 d., za inostranstvo dvostruko.
• List izdaje Novinsko-izdavačko preduzeće „Književne novine“ Beograd, Francuska 7. redakcija Francuska 7. Tel. 626-020. Tekući račun 101-112-1-208.
• Stampa „GLAS“, Beograd, Vlakovićevoa 8.